

SIPOS LEVENTE

Nagy Imre „pártügyéröl”

Amikor a Belügyminisztérium tisztje 1957. április 30-án házkutatást tartott¹ az április 14-én Romániában letartóztatott Donáth Ferenc budapesti lakásán, a Szilágyi Erzsébet fasor 26. sz. alatt, bűnjelként – egyéb iratok között – lefoglalta Nagy Imre 1956. júniusi, az MDP Központi Vezetőségének szánt beadványát, amelyben „pártügyének” rendezését, a pártba való visszavételét kérte. Hogy elküldte-e a pártközpontba, nem tudni. A KV Irodáján 1955 februárjában nyitott Nagy Imre-dossziében nem helyezték el, a pártiratokban nincs utalás rá. Ezért maradt ki T. Varga György forrásközléseiből, amelyekben közreadta Nagy Imre pártügyében írott leveleit és beadványait, illetve bőséges válogatást tett közzé a pártvezetés határozataiból, állásfoglalásaiból, egyes funkcionáriusok reakciósaiból, leveleiből.²

A dokumentum Nagy Imre és társai perének iratanyagában, Donáth Ferenc vizsgálati iratai között maradt fenn.³ Rainer M. János kitűnő Nagy Imre-monográfiájában a „pártügyet” is nagy terjedelemben vizsgálta, de minden részletkérdéssel természetesen nem foglalkozhatott. Néhány helyen érintette az 1956. júniusi beadványt,⁴ nem tartva szükségesnek átfogó bemutatását, nyilván azért, mert a benne foglaltak nagy része fellelhető azokban a korábbi Nagy Imre-írásokban, amelyeket részletesen elemzett.

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) XX-5-h Nagy Imre és társai pere. 15. doboz. Vizsgálati iratok 13. k. 8. l.

² T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. 1954. december 14.–1956. október 9. *Új Fórum*, 1989/4. 11–39.; Uő.: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről 1955–1956. *Új Fórum*, 1989/5–10.

³ MOL XX-5-h 15. d. Vizsg. ir. 15. k. 32–65. l.

⁴ RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz. II. 1953–1958*. 1956-os Intézet, Budapest, 1999. 157., 171–172., 200.

A beadvány közreadását önmagában is indokolja, hogy Nagy Imrének ez az írása ez ideig kiadatlan, ráadásul 1956 februárja és november között ez a legterjedelmesebb írásműve. Ezeknél persze fontosabbak a tartalmi szempontok. A beadvány érzékelteti Nagy Imre felfogását az SZKP XX. kongresszusa utáni hazai politikai helyzetről, miközben a kongresszus egész szellemiségéből is levezette, hogy indokolt párttagságának helyreállítása. Nem pusztán pártügyének történetét foglalja össze, hanem utalások vannak benne az érlelődő politikai válság megoldásának feltételeiről, útjáról is.

Nagy Imre a beadványt a 60. születésnapja⁵ és az öt újra elítélő június 30-i központi vezetőségi határozat meghozatala közötti hetekben írta. A születésnapi rokonszenvtüntetés, az a tény, hogy egy sor jeles személyiség vette magának a bátorságot, és személyesen köszöntötte őt olyan körülmények között, amikor a rogyadozó Rákosi-rendszer megtorlásának fenyegető veszélye még nem múlt el, bizakodással tölthette el: a párttagságból érkező, ügyének felülvizsgálását sürgető hangok, a szellemi elit jelentékeny részének szimpátiája talán kimozdítják a Központi Vezetőséget merev szembenállásából. Bizonyos optimizmust kelthetett benne az is, hogy az SZKP XX. kongresszusának hatására 1956 tavaszán a politikai erjedés fortyogássá fokozódott. Lendületet kapott a pártvezetés bírálata „alulról”, a Rákosi-féle sztálinista politikával való szakítás igénylése. Egyre szélesebb körben és hangosabban követelték – főleg a Petőfi Körben – a XX. kongresszus tanulságainak levonását, adaptálását a magyar viszonyokra, s a megújulás igénye automatikusan felvetette, napiranden tartotta Nagy Imre ügyét.

Beadványában Nagy olyan nyíltsággal támadta Rákosi Mátyást, akár csak a *Harcban a lenini eszméért* című 1956. márciusi írásában,⁶ azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy beadványát a Központi Vezetőség fóruma elé kívánta bocsátani, melynek élén még maga Rákosi állott. Nyíltan vádolta a törvénysértő perekért, a Jugoszlávia elleni rágalomhadjáratért, a Magyarországnak okozott mérhetetlen károkért. Rákosinak a XX. kongresszushoz való viszonyulását elemező sorokban leleplezte ellenfelének a jobboldalisággal űzött mesterkedéseit, képtelenségét a megúju-

⁵ Erről részletesen I. MURÁNYI Gábor: Születésnap az Orsó utcában. Nagy Imre köszöntése vagy „politikai demonstráció”? *Magyar Nemzet*, 1991. június 6.

⁶ MOL XX-5-h 22. d. Vízsz. ir. 33. k. 366–375. I. Rainer M. János mutatott rá, hogy ennek az írásnak a bő vázlata jelent meg „A KV-ülés után (Jegyzetek)” címmel Nagy Imre „*A magyar nép védelmében*”. *Vitairatok és beszédek 1955–1956* című kötetben. (Magyar Füzetek kiadása, Párizs, 1984. 244–252.) Ezt az írást Szilágyi József a Petőfi Kör sajtóvitájára készített felszólalásához használta fel, de a vitán nem kapott szót. (MOL XX-5-h 2. d. Operatív iratok 8. k.)

lásra, miközben az első titkár megpróbálta kisajátítani az 1953. júniusi KV-határozatot. Saját ügyével kapcsolatban rámutatott arra, hogy Rákosi újra a régi koncepciók módszereket alkalmazta. A kizárását előkészítő 1955. december 1-jei meghallgatását a Központi Ellenőrző Bizottság előtt és a december 3-i, a kizárást szentesítő KEB-ülést egyetlen más forrásanyag sem ismerteti oly hitelesen és részletesen, mint a beadvány. Pártügyével kapcsolatos alapállását, a megoldás lényegét fogalmazta meg, amikor kijelentette írásában, hogy „a hibák beismerése vagy vállalása csakis a vitás elvi kérdések eszmecsere útján való tisztázásának lehet a következménye.”

Nagy Imre a pártügyén nem egyszerűen pártfegyelmi ügyét értette, sőt elsősorban nem azt, hanem nézeteltéréseit, vitáit és e viták lefolytatását a Rákosi–Gerő–Hegedüs-csoporttal az MDP politikai irányvonaláról, az 1953. júniusi és az 1955. márciusi határozat szembenállásáról,⁷ a vezetési módszerekről, a párt szervezeti életének elveiről. Pártügye, Rákosi mesterkedése folytán, csak beletorkollott a kizárásba. Ettől kezdve természetesen küzdelmének előterébe került párttagsági jogainak visszaszerzése. A kitaszítás nagyon lesújtotta. Mint fegyelmezett pártember csak a kommunista párton belül tudta elképzelni a viták megvívását, a hatékony politizálást.

1955–1956 fordulóján, az írók memorandumát követő megtorlás, a pártfegyelmiük után visszaesett a pártellenzék tevékenysége, egészen a XX. kongresszus ébresztőjéig. Ekkoriban Nagy, tapasztalva, hogy Rákosiék nem állnak vele szóba, az SZKP-hoz, a Jugoszláv Kommunista Szövetségéhez, a Lengyel Egyesült Munkáspárthoz akart fordulni segítségért. Jánosi Ferenc vallomása szerint arra gondolt, „megkéri őket, hogy mivel úgy látja, hogy az ő ügyével kapcsolatos kérdések újbóli megvizsgálása az egész magyar párt számára fontos és ez nem érdemtelen a testvérpártok számára sem, vessék fel az ő ügyét nemzetközi munkásmozgalmi fórumokon.”⁸

A szovjet nagykövetség nem volt hajlandó átvenni azt a küldeményt, amely Nagy Imrének az MDP vezető szerveihez címzett 1955-ös leveleit, beadványait másolatban tartalmazta. 1956 elején Surecz József⁹ közvetítésével Mező Imre vállalta, hogy egy pártdelegációval Moszkvába utaz-

⁷ Erről mondta bírósági tárgyalásán 1958. június 9-én: Volt egy szerencsétlen kettősség a pártban: egyszerre volt érvényben a júniusi határozat és a márciusi határozat. „A kettő persze tűz és víz és nem lehet összeegyeztetni, vagy az egyik, vagy a másik.” (MOL XX-5-h 27. d. Bírósági iratok 1. dosszié. 67. l.)

⁸ MOL XX-5-h 22. d. Vizsg. ir. 34. k. Jánosi Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve. 1957. május 23. 140. l. – Érdeemes megjegyezni, hogy Nagy Imre hasonló megoldásban reménykedett a Snagovi-tó melletti internálás idején is, amikor szintén nem kapott választ a pártvezetőknek címzett leveleire.

⁹ Surecz József (1922–1972) 1948-tól az MDP IX. kerületi titkára, majd a budapesti pártbizottság osztályvezetője, 1956-ban a Fővárosi Villamosvasút vezérigazgatója. A pártellenzék tagja, jó viszonyban állt Mező Imrével. A forradalom utáni megtorlások során bebörtönözték.

va eljuttatja az SZKP-hoz a nagyalakú, nyitott borítékot. Hazaérkezve megüzente, hogy sikerült átadnia a küldeményt.¹⁰ Márciusi puhatolózás után Nagy Imre Jánosi Ferenc és Milan Georgijevič jugoszláv diplomata útján levelet küldött Titónak, amelyben röviden ismertette pártügyét és kérte, hogy a JKSZ „illetékes helyen” (nyilván az SZKP-nál) vesse fel a dolgot. Majd áprilisban küldött el hasonló úton Belgrádba egy ugyanolyan összeállítást beadványaiból, mint korábban Moszkvába. Májusban az a válasz érkezett, hogy „a jugoszláv pártnak nincs most módjában felvetni az ő ügyét”.¹¹ A lengyel párttal már nem kísérletezett, mert 1956 júliusában kapcsolatba lépett vele az MDP.

1956 tavaszán az MDP Politikai Bizottsága csak május 11-én foglalkozott közvetlenül vele. A táppénzen levő Nagy Imrét nyugdíjba akarták kényszeríteni, ő azonban tiltakozott ez ellen, dolgozni akart.¹² A PB úgy határozott, hogy a nyugdíjat folyósítani kell. Arról is döntés született ekkor, hogy Kukucska János, a KV Agit. Prop. Osztályának osztályvezető-helyettese és Szabó József, a Pártfőiskola tanára írjon cikket a *Társadalmi Szemlébe*, „amelyben megmagyarázzák, miért volt helyes Nagy Imrének a pártból való kizárása.”¹³

A PB legközelebb 1956. június 28-án, a Petőfi Kör sajtóvitája utáni napon érintette Nagy Imre ügyét, elítélve a 60. születésnapja alkalmából „szervezett politikai demonstrációt”.¹⁴ (Mint ismeretes, Losonczy Géza

¹⁰ Rainer M. János alighanem tévedett, amikor 1956 júniusára időzítette Mező Imre moszkvai útját és azt feltételezte, hogy az 1956. júniusi beadvány egyik példányát juttatta el az SZKP-hoz. (l. m. 200.) Jánosi Ferenc rendőrségi kihallgatásai során 1957. május 13-án, 22-én és november 19-én egybehangzóan 1956 elejére datálta Mező útját. (MOL XX-5-h 22. d. Vizsg. ir. 34. k. 113., 140., 232–233. l.) A tévedés forrása maga Nagy Imre, aki 1957. április 6-án a román Walter Romannak írott levelében 1956. júniusi időpontot és egy 30 oldalas levelet említ. (*A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában. Iratok. Összeállította: BARÁTH Magdolna–SIPÓS Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 259.*) 1958. június 9-i bírósági vallomásaiban nem mondott időpontot, ellenben 60 oldalasra becsülte a küldeményt. Másokhoz hasonlóan Nagy Imre memóriája sem volt tévedhetetlen, s Jánosi Ferenc oly részletesen mondta el többször is a történeteket, hogy nagy valószínűséggel az ő variációja tekinthető pontosnak.

¹¹ Uo. 140–142. l.

¹² Korábban közölte a pártvezetéssel, hogy dolgozni szeretne, mire Dinnyés Lajos, egy másik volt kormányfő, a Mezőgazdasági Könyvtár igazgatója magához kérte és olyan munkával akarta megbízni, amelyet Nagy Imre nem fogadott el. Gyenes Antalón keresztül megüzente Donáth Ferencnek, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatóhelyettesének, hogy szeretne az intézetben elhelyezkedni. Találkozásuk alkalmával azt kérte, továbbítsa kérését Friss István igazgatónak és a pártvezetésnek. Az MDP KV Titkárságának válasza kiterő volt, „egyelőre nem foglalnak állást”. Csak ősszel kereshette fel Donáth azzal a hírellel, hogy a Titkárság engedélyezte foglalkoztatását az intézetben. (MOL XX-5-h 15. d. Vizsg. ir. 13. k. Donáth Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve 1957. április 23. 45. l.; 1957. május 14. 102. l.)

¹³ MOL M-KS 276. f. 53/286. ő. e.

¹⁴ MOL M-KS 276. f. 53/293. ő. e.

határozottan követelte Nagy Imre rehabilitációját, s a jelen lévő tömeg ismétlődően kiáltotta: „Vissza a pártba!”) A június 30-i KV-ülésen Rákosi, már a poznaíni véres események ismeretében is, nagyon éles hangú beszédet mondott. Keményen támadta „a jobboldalt”, a Petőfi Kör sajtóvitáját, Nagy Imre 60. születésnapjának ünnepségét. Kijelentette, hogy „Nagy Imre születésnapjának rendezvénye komoly politikai demonstráció volt a párt és a népi demokrácia ellen.” Egyes párt- és állami tisztviselők részvétele „jelentékeny mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az utolsó két hétben a jobboldali elemek támadása erőteljesebb lett és végül olyan komoly formát ölthetett, mint a Petőfi Körben e héten folyt újságírói vita... Hosszú idő után ez volt a legkomolyabb szervezett támadás pártunk, népi demokratikus rendünk s nem utolsósorban a munkásosztály ellen. Nekünk minden erővel fel kell lépni az élénkülő jobboldali támadással szemben, melyet a Nagy Imre körül csoportosuló, gyakran kizárt elemekből álló csoport vezet.” Számos KV-tag csatlakozott Rákosihoz Nagy Imre elítélésében, köztük Tausz János,¹⁵ Nógrádi Sándor, Kovács István, Hegedüs András. Noha a felszólalásokban mutatkoztak különbségek, Rákosi kifejezett kérésére – a nem létező párt-egységet demonstrálandó – a testület egyhangúlag megszavazta a Petőfi Kört elítélő határozatot, benne azzal a mondattal: „A párt és a népi demokrácia elleni fellépéseket főként egy bizonyos csoport szervezi, amely Nagy Imre körül alakult ki.”¹⁶

Nagy Imre azonnal felháborodottan tiltakozott. A Központi Vezetőségnek írott július 1-jei levelében koholmánynak minősítette a vádat. Hangoztatta, hogy a marxizmus–leninizmus elvi alapján áll, minden politikai megnyilatkozása „a XX. kongresszus irányelveinek magyar viszonyokra való alkalmazását tükrözi.” Kijelentette: „Az újabb politikai hajszának, amely most ellenem megindult, egyik nem mellékes célja az, hogy a pártügyem elintézését, amelyet az utóbbi időben a párttagság mind szélesebb körben és egyre erőteljesebben követel, megakadályozza, a pártba visszavezető utamat elvágja.” Ügynék felülvizsgálatát kérve kifejezte

¹⁵ Tausz János belkereskedelmi miniszter megemlítette, hogy náluk az egyik alapszervezeti taggyűlésen egy fiatalember, aki részt vett a Petőfi Kör ülésén, határozati javaslatot nyújtott be, amelynek értelmében „követelje az alapszervezet, hogy Nagy Imrének márciusi levelét hozza a párt nyilvánosságra. (Kizárásával kapcsolatban a Központi Vezetőségnek írott levél.)” A zárójeles részt tévesen fűzhettké a jegyzőkönyv készítői a felszólaláshoz. 1956. márciusi, a kizárással kapcsolatos levélnek nincs nyoma a levéltári iratok között. A fiatalember feltehetőleg Nagy Imre 1955. március 1-jei levelére gondolt, abban viszont nincs szó kizárásról.

¹⁶ MOL M-KS 276. f. 52/34. ő. e. A határozatot közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Főszerk.: Izsák Lajos. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 434–436.

reményét, hogy „a párt tagsága és a Központi Vezetőség meg fogja találni a lehetőségét annak, hogy a párt eszmei tisztaságáért, elvi-politikai, valamint szervezeti egységéért a párt soraiban folytathassam a harcot.”¹⁷

Választ ezúttal sem kapott. A Politikai Bizottság július 13-i ülésén, amelyen határozat született Rákosi lemondásáról, a jelen levő Anasztaz Mikojan, az SZKP KB Elnökségének tagja Nagy Imréről is beszélt és felvetette visszavételét a pártba.¹⁸ A szintén jelen levő Jurij Andropov nagykövet feljegyzése szerint „több elvtárs, mint például Hegedüs és Kádár elvtársak, egyetértettek azzal, hogy Nagy kizárása a pártból hiba volt, úgy gondolják azonban, hogy a jelenlegi helyzetben nem lenne helyes Nagy Imrét visszavenni a pártba, mert ezt az ő győzelmeként értékelnék, és akkor a párton belül megerősödne a jobboldali elhajlás. Majd egy idő után, ha lépéseket tesz a párt javára és hibái kijavításának irányába, akkor vissza lehetne venni őt az MDP soraiba.”¹⁹ A PB-határozat alapján a következő napon elkészítették az *Intézkedési terv a pártvezetés előtt álló közvetlen feladatokra* című kemény hangvételű, az ellenzék elleni határozott fellépést célzó feljegyzést, amelyben leszögezték: „A Központi Vezetőség következő ülésén vissza kell utasítani Nagy Imrének a pártba való felvétellel irányuló kérését, el kell ítélni magatartását.” Kovács István és Hidas István feladatául jelölték meg, hogy három napon belül beszéljenek Naggyal, „ítélik el mostani magatartását és hívják fel figyelmét káros viselkedésének várható következményeire”.²⁰

E találkozó elmaradt, s a július 18–21-i KV-ülés enyhülést hozott Nagy Imre megítélésében. Ezt a Rákosi lemondatását intéző Mikojan felszólalása indította el, aki a 18-i ülésnapon – amikor nyomatékosan hangsúlyozta Rákosi felmentésének indokoltságát – megismételte a 13-i PB-ülésen mondottakat Nagy Imréről: „Amikor megkaptuk azt a közlést, hogy kizárták a pártból, akkor a személyes véleményem az volt, hogy ez nem helyes, és a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága néhány más tagjának is az volt a véleménye. Nem mintha nem érdemelte volna meg. De a párt érdeke inkább azt követelte meg, hogy megtartani a pártban és kézben tartani. De most, hogy kizárták, semmi sem köti. Mi ebbe nem avatkozunk bele és pártunk Központi Bizottsága ezt nem is tárgyalta meg, noha volt beszélgetés erről, hogy nem helyes.” Kifogá-

¹⁷ MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 123–125. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 34–35.

¹⁸ Nagy Imre pártba való visszavételének július közepe és október közepe közötti történetére lásd még RAINER M. János: i. m. 211–219.

¹⁹ A szovjet kapcsolat. Újabb orosz levéltári források 1956 történetének tanulmányozásához. Közli: Vjacseszlav SZEREDA–Alekszandr SZTIKALIN–VIDA István. *Rubicon*, 1994/8. Melléklet. 3.

²⁰ MOL M-KS 276. f. 63/42. ő. e. 244–247. l.

solta Nagy magatartását a kizárása után: „alattomosan harcot szervezett a párt ellen. Ha azt hiszi, hogy a párton kívül állva meg fogja változtatni a párt politikáját, akkor ebben téved.” Ezután egy homályos, de biztató mondat következett: „Ha másképp viselkedne és kijavítaná a hibáit, akkor természetesen mindenki megtalálja az utat a pártba.” S végül tanácsot adott a pártvezetésnek: „Helyesnek tartanám, ha a Politikai Bizottság tagjai beszélnének vele alaposan.”²¹

Erre a beszélgetésre már a KV-ülés szünnepjén, 19-én sor került. A Politikai Bizottság határozata alapján Egri Gyula KV-titkár és Nógrádi Sándor, az Agit. Prop. Osztály vezetője behívatta Nagy Imrét a pártközpontba és közölte vele, hogy milyen magatartást vár tőle a pártvezetés, s hogy a párthoz való viszonya elsősorban saját magától függ. Nagy Imre számára nagy elégtétel volt Rákosi bukása, s örömmel töltötte el, hogy végre szóba áll vele a pártvezetés. Lehetséges, hogy örömeiben meg gondolatlan ígéreteket is tett az önkritikára, a személyes kapcsolatainak megváltoztatására vonatkozóan, de Egri a beszélgetésről készített feljegyzésében alighanem pontatlanul összegezte Nagy Imre álláspontját. Tendenciózusan azt hallotta ki belőle, amit a pártvezetés hallani akart. Úgy interpretálta Nagy Imre szavait, mintha megígérte volna, hogy írásba foglalt önkritikáját elküldi a Politikai Bizottságnak. Egri így fejezte be feljegyzését: „Javasoljuk, miután önkritikáját megírta, ismét beszéljen vele valaki.”²² Ezzel szemben Nagy Imre augusztus 6-i levelében „tájékoztató jellegű előzetes beszélgetésnek” minősítette a találkozót, amelyen pártügyét csupán felvetették. A találkozón felolvasta és átadta július 17-i, a KV-hoz intézett levelét. Azt kérte benne a KV-tól: „nyújtson lehetőséget, hogy a nekem felrótt elvi és politikai hibák, valamint a magatartásom ellen emelt vádak kérdésében nézeteimet a Központi Vezetőség előtt elvi vita és eszmecsere, pártszerű bíráló és önbírálat keretei között kifejtthessem.” Tehát nem egyoldalú írásos önbírálatról volt szó!²³

Gerő Ernő – akinek első titkárrá választása Nagy Imre ügyének szempontjából is szerencsétlen volt – július 20-án, a politikai helyzetről szóló napirendi pont zárszavában Nagy Imrével is foglalkozott. Egri feljegyzését ismertetve kijelentette, hogy „a párt nem akarja őt ellökni magától végleg.” Azt hangoztatta, hogy az előző napi egyórás beszélgetést „pozitívan lehet értékelni. Bár vannak még ott problémák. A Központi Veze-

²¹ MOL M-KS 276. f. 52/35. ó. e. l. k. 26–27. l.

²² MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 211–212. l.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imrééről. IV. r. *Új Fórum*, 1989/8. 45.

²³ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 454., 218–219. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 35–38.

tőségnek nem lehet más álláspontja, mint az, amennyiben Nagy Imre rendes, becsületes önkritikát csinál, akkor megnyitja számára a párt felé vezető utat, de a dolog rajta is múlik. Mi nem akarjuk őt az ellenség oldalára taszítani. Neki meg kell szakítania a kapcsolatokat az ellenséges, rothadt elemekkel, akik most körülveszik, és ő maga is elismerte... és hibának ismert el. Ennyiben tartjuk pozitívnak az ő magatartását. Negatívnak tartjuk az ő magatartását abban, hogy ő beszél arról, hogy milyen határozatokat ismer el helyesnek, ... de nem szólt arról, hogy elismeri az 1955. márciusi határozatot helyesnek.” Ezt Nagy Imre nyilvánvalóan nem tehette meg, így a „tisztá lap” politikájának meghirdetőjétől üres szópufogatás volt, hogy „meg kell neki könnyíteni, amennyiben elvi engedmények nélkül lehet, hogy a pártba visszakerüljön.”²⁴

A vitában többen szóltak Nagy Imréről, s a hangvétele messze nem volt olyan ellenséges, mint a három héttel korábbi KV-ülésen. Az akkori acsarkodók hallgattak, a felszólalásokat inkább óvatos tartózkodás, taktikázás jellemezte, jóllehet továbbra is a „jobboldali politika” képviselőjének tartották Nagyot. Kádár János Mikojan nyomdokain haladt: „Nekem személyesen az a nézetem, hogy a múlt évi kizárás helytelen volt. Nem azért, mintha önmagában hibás nézeteinek a vissza nem vonása miatt ezt nem érdemelte volna meg, de politikai megfontolás miatt helyesebb lett volna akkor ezt a dolgot sem élezni tovább.” Még régi ellenfele, Révai József is azt mondta, hogy „valami általános kampányt indítsunk a jobboldal, más szóval Nagy Imre ellen, én ettől óva intnék”. Vas Zoltán arról beszélt, hogy egyetértett Nagy visszahívásával a párt vezető szerveiből, de nem értett egyet kizárásával, s ezt korábban is kifejezte. Megjegyezte: „olyan légkört teremtettünk körülötte, mintha soha nem akarnánk neki segítséget nyújtani abban, hogy valaha is megtalálja a párthoz visszavezető utat... Igenis el kellett volna vele beszélgetni, hiszen mégiscsak érdemei voltak a munkásosztály mozgalmában.” Friss István arról elmélkedett, hogy Nagy kizárása – a párt politikájának a pártegységgel kapcsolatos hibái miatt – nem vezethetett „a kívánt eredményre, mert a párttagok körében sem találkozott osztatlan megértéssel és helyesléssel.” A Nagy Imre születésnapján megjelent párttagok megfegyvelmezése kapcsán azt javasolta, hogy „azzal kezdjük az új, a tiszta lapot a párt történetében, hogy nem vonjuk felelősségre őket, hogy a Budapesti Pártbizottságot és a KEB-et utasítjuk, hogy ne hajtsa végre a felelősségre vonást.” (Földvári Rudolf nem értett egyet Frissel, szerinte

²⁴ MOL M-KS 276. f. 52/35. ő. e. IV. k. 205–206. l.

meg kell bírálni, meg kell győzni őket, hogy helytelen volt megjelenésük a születésnapján.)²⁵

A KV-ülés határozata továbbra is a Nagy Imrével való szembenállást fejezte ki: „A jobboldali elhajlás fő képviselője Nagy Imre és környezeteiben egyes pártellenes vagy megtévedt emberek.” A határozat kiállt az 1955. márciusi KV-határozat mellett, s meglobogtatta a jobboldali elhajlás elleni harc zászlaját.²⁶ Tehát a „kiegyezés” Nagy Imrével még a jövő kérdése volt.

A volt kormányfőt felvillanyozta, hogy elutazása előtt fogadta őt Mikojan. Nagy bírósági tárgyalásán 1958. június 9-én azt mondta, hogy főleg a belpolitikai helyzetről beszélgettek. Felhívta a szovjet politikus figyelmét a feszültség okaira és azokra a tényezőkre, melyek újabb belső ellentéteket fognak szítani. Hibának minősítette Gerő első titkárrá választását. Megoldásként az 1953. júniusi politika alapjaira helyezkedést és Kádárnak a párt élére állítását ajánlotta. Beszélgetésük részben a pártba való visszavételéről szólt.²⁷ Mikojan az előző napokban mondotakkal összhangban nyilvánított véleményt. Gerő méltatlankodott is Andropov előtt, hogy Nagy mindenfelé azzal dicsekszik, Mikojannal és az MDP néhány vezetőjével való találkozója az általa korábban képviselt álláspont helyességének elismerését jelenti „a mi részünkről”.²⁸ Öröme azonban hamar szertefoszlott. Azt tapasztalta, hogy az MDP vezetői időhúzó taktikát alkalmaznak, presztízs kérdést csinálnak az ügyből. Az első csalódás akkor érte, amikor észrevette a *Társadalmi Szemle* új számában az őt otrombán támadó, aláírás nélküli cikket, amelyet ő Komor Imre főszerkesztőnek tulajdonított, de valójában – mint szó volt róla – még a május 11-i PB-ülés határozata nyomán született Kukucska János és Szabó József tollából.

A primitív cikk olyasmit állított, hogy Nagy Imre „új személyi kultuszt teremtett a saját személye körül”, mindent elkövetett a nehézipar fejlődésének megakadályozására, ő kezdeményezte a tsz-ek feloszlatását, hogy elsorvassa a mezőgazdaság szocialista szektorát, a Hazafias

²⁵ Uo. III. k. 116–117., 133., 142., 159. I. IV. k. 179. I.

²⁶ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai.* 456.

²⁷ MOL XX-5-h 27. d. Bír. ir. 2. d. 29. I. – Nagy Imre Walter Romannak küldött, említett 1957. április 6-i levelében és részletesebben 1957. februári, az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának írott levéltervezetében is kitért Mikojannal folytatott beszélgetésére. (*Snagovi foglyok.* I. m. 301., 259–260.)

²⁸ Andropov 1956. augusztus 2-i feljegyzése a Gerő Ernővel folytatott beszélgetésről. In: *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései.* Összeállította: BARÁTH Magdolna. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 333.

Népfrontot a párt helyébe akarta állítani, „meg akarta fosztani az országot a kommunista párt céltudatos vezető erejétől”, az 1955. márciusi KV-határozat után frakciózott, kizárása után „fokozta pártellenes tevékenységét” stb.²⁹

Ez a hazugságáradat felbőszítette Nagy Imrét. Azon nyomban, július 22-én tiltakozó levelet írt a Politikai Bizottságnak: „azt hittem, hogy a pártügyem rendezésére végre őszintén sor kerül. A *Társadalmi Szemle* cikke azonban arra mutat, hogy újult erővel jelentkeznek az olyan törekvések, amelyek pártügyem intézését mindenáron gátolni, sőt lehetlenné tenni igyekeznek.” Követelte, hogy tájékoztassák az ügyről az SZKP Elnökségét. A KV-nak címzett augusztus 6-i levelében is visszatért a cikkre, 10-i levelében helyreigazítást követelt, Komor Imre ellen pedig pártfegyelmet – ami persze nem történt meg.³⁰

Nagy Imre természetesen tisztában volt azzal, hogy a havi folyóirat cikke korábban készült, a júliusi KV-ülés alatt a 6–7. szám nyomdában volt, s azt várta, hogy tőle a „tisztá lap” politikusai határolódjanak el. Csakhogy a Politikai Bizottságnak nem volt sürgős a kapcsolat normalizálása. Július 23-án a testület úgy döntött, hogy „a további tennivalókat nem kell elsietni. Most rajta a sor, hogy az első lépéseket (az ellenséges elemektől való elhatárolódás, a KV határozatainak fenntartás nélküli elismerése, önkritika elkészítése stb.) megtegye.”³¹ Ezek a feltételek Nagy számára ilyen kategorikus formában elfogadhatatlanok voltak. Nem akart mindenáron párttag lenni. Nem alakult ki közös értelmezés az „ellenséges elemek” fogalmáról. Képtelen követelés volt elvárni tőle, hogy a KV-határozatok őt bíráló összes támadó kitételét fenntartás nélkül elismerje. Nem tisztázták, hogy az önbírálat pontosan milyen kérdéseket öleljen fel. Konkrétan milyen politikai és elméleti hibákat követett el? Mi az önbírálat elfogadásának mércéje? Ilyen körülmények között a frontok azonnal megmerevedtek, többhónapos állóháború alakult ki szócsatákkal.

Nagy azt kérte, hogy találkozhasson Hegedüs Andrással, az utódjával. A PB ehhez hozzájárult július 23-án, de csak az országgyűlés ülése (július 30.–augusztus 3.) utáni időpontban, s végül nem lett belőle semmi. A PB-nek ez az ülése Kádár Jánost, az új és Egri Gyulát, a régi KV-titkárt bízta meg azzal, hogy „tartsák kézben Nagy Imre kérdését”. A Kádár által

²⁹ Minden kommunista felelős az ország ügyéért. *Társadalmi Szemle*, 1956/6–7. 1–10.

³⁰ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 401., 215–216., 218–219. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 36–38.

³¹ MOL M-KS 276. f. 53/296. ó. e.

kidolgozott, goromba stílusban megfogalmazott javaslatot a PB augusztus 9-én határozattá emelte. Megbízta Egrit és Köböl Józsefet, a KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának vezetőjét, hogy a benne foglaltakat közöljék Naggyal.³²

Az augusztus 14-én lezajlott találkozón – Egri feljegyzése szerint – előjáróban Nagy Imre felsorolta panaszait: a *Társadalmi Szemle* cikke; szóvá tette, hogy a PB-tagok beszédekben őt nem nevezik elvtársnak; azt terjesztik, hogy elismerte frakciós tevékenységét; szót emelt az ellen, hogy vejét megfosztották katonai rangjától, s ezt egyszerre jelentették be Farkas Mihály rangfosztásával. Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy „a Politikai Bizottság nem akarja az ő ügyét pártszerűen rendezni”. A július 19-i megbeszélésükkel kapcsolatban kijelentette, hogy félreértés volt közöttük: „Ő nem a Politikai Bizottságnak akar egy beadványt küldeni, melyben önkritikát gyakorol és elhatárolja magát helytelen nézeteitől, hanem a Központi Vezetőségnek és a Központi Vezetőség ülésén akarja tisztázni azt, miben volt neki igaza s miben nem, s egyben lehetőséget akar nyerni arra, hogy kifejtse, milyen vádakkal nem ért egyet, amelyekkel főleg 1955 márciusa után a sajtóban és másutt őt megvádolták.”

A feljegyzésből kitűnik, hogy Nagy két javaslatot is felkínált a patt helyzet megoldására. 1. A PB világosan, konkrétan sorolja fel kifogásait. Ezekre ő egyenként válaszol, s beadványát megtárgyalhatja ugyan a Politikai Bizottság is, de döntésre csak a Központi Vezetőséget tartja illetékesnek. 2. Minden elvi vita nélkül vegyék vissza a pártba, mert ez szervezeti kérdés, s majd később tisztázzák az elvi kérdéseket. Nagy Imre határozottan leszögezte: „Csak miután tisztázódtak elvileg ezek a kérdések, amelyekben őt jobboldalissággal vádolták, hajlandó ügyét lezárt-nak tekinteni. Elvi engedményeket nem tehet, inkább mint pártonkívü-

³² A közlendők: „a) A T. Sz. vezércikk megállapításaival ne polemizáljon, tudhatná magától is, hogy e cikk megírása és megjelenése közötti időszakban módosította a PB bizonyos értelemben – az ő javára szóló módon – kizárásának kérdésében volt álláspontot. b) Világosan értse meg Nagy Imre, hogy ügyének normális kezelését – és végső fokon kedvező elrendezését – csak oly módon mozdíthatja elő, ha a sérelmi pozícióit elhagyja, az általa kilátásba helyezett önkritikában kizárólag saját hibáival foglalkozik. Az olyan hibák – pontosabban szubjektív okokból eredő motíválások – megállapítását és helyrehozatalát, amelyek vele szemben, ügye során előadódtak, bízta ő a Politikai Bizottságra. c) Meg kell mondani, kérése a T. Sz. cikkről az SZKP Elnökségének tájékoztatására, teljesen komolytalan. Ügye az MDP belső ügye. Mikojan elvtárs érdeklődését ne értse félre. Inkább szívlelje meg Mikojan elvtárs által adott elvtársi tanácsot, amikor ügyének rendezésére külön bizottság kiküldését kérte. Tudtunkkal Mikojan elvtárs megmondta neki, hogy semmi ilyesmire szükség nincs. Többek között azért sincs szükség, mert a Politikai Bizottság ügyét jóindulatúan kezeli. A Politikai Bizottság nem játszik a szavával, s ő is keveredjen már ki betegesen szubjektív pozíciójából és ne essen újra hisztériába egy korábbi keltezésű cikk elolvasásának hatása alatt.” (MOL M-KS 276. f. 53/298. ő. e. I. k. 29. l. Kádár javaslata: Uo. II. k. 116–117. l.)

li félrevonul a politikai élettől.” Végezetül bejelentette, hogy szeretne megbeszélést folytatni Gerő Ernővel is.³³

Gerő Ernő nem fontolta meg Nagy egyik kiutat jelentő megoldási javaslatát sem. Osztotta Kovács István budapesti első titkár véleményét, amelyet Andropovnál tett augusztus 8-i „audienciáján” fejtett ki: „Jelenleg szinte valamennyi elvtárs úgy véli, hogy helyes lenne visszavenni Nagyot az MDP soraiba, de ezzel együtt elengedhetetlen feltételül azt támasztják, hogy lépjen fel nyilvánosan az általa elkövetett hibák őszinte beismerésével... bármely más mód elkerülhetetlenül felszítaná a jobboldali hangulatot a pártban, és megerősítené a frakciós tendenciákat.”³⁴ Gerő ingerülten fogadta Nagy Imre növekvő önbizalomról tanúskodó reagálásait, álláspontját. Már augusztus 2-án arról panaszkodott a szovjet nagykövetnek, hogy Nagy Imre július 22-i levelében „olyan hangon beszél a KV-val, mintha nem ő, hanem a párt akarná elismerni az elkövetett hibákat.”³⁵ Az említett augusztus 14-i találkozót úgy értékelte, hogy „megengedhetetlenül kihívóan” viselkedett, mert követelőzőtt, a KV ülésén szeretné kifejtetni nézeteit. Szerinte ez a magatartás azzal magyarázható, hogy bázisa van, körülötte gyülekezik a pártértelmiség egy része. „Szárnyakat adott neki” az a hír, hogy a házi őrizetben tartott Gomulját visszavették a LEMP-be.³⁶ Egy augusztus 27-i beszélgetésen KV-tagok előtt kijelentette, hogy Nagy Imre „igen rosszul viselkedett”, goromba, arrogáns, otromba leveleket ír a vezető párt-szerveknek, „nem vagyunk kötelesek mi ezeket a leveleket szétküldeni.”³⁷

Gerő, ha csak rajta múlik, nem szavazza meg Nagy Imre párttagságát. Augusztus 15-én arról tájékoztatta Andropovot, hogy javasolni fogja a PB-nek, küldjön körlevelet a pártszervezeteknek, s a körlevélben többek között „meg kívánja említeni, hogy az MDP KV lehetőséget nyújtott Nagynak, hogy visszatérjen a pártba, ezt azonban ő maga utasította el azzal, hogy nem volt hajlandó kritikával illetni saját hibáit, és megkísérelte újabb terméketlen vitákba hajszolni a pártot. Erre való tekintettel a KV egyelőre leveszi napirendről ezt a kérdést.”³⁸ Tehát a felelősséget Nagy Imrre szándékozott kenni.

³³ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 220–221. l.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. IV. r. *Új Fórum*, 1989/8. 46–47.

³⁴ *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról*. I. m. 337.

³⁵ Uo. 333.

³⁶ *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*. Vál.: Vjacseszlav SZEREDA–Alekszandr SZTIKALIN. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993. 72.

³⁷ MOL M-KS 276. f. 66/12. ó. e.

³⁸ *Hiányzó lapok 1956 történetéből*. I. m. 73–74. – Andropov az SZKP KB Elnökségének 1956. augusztus 30-án küldött levelében megírta: „Gerő elvtárs hajlik az egész Nagy Imre-kérdésnek oly módon történő elinté-

A Politikai Bizottság azonban 1956. augusztus 24-i ülésén nem fogadta el a körlevél tervezetét, módosítást javasolt. A Nagy Imrével kapcsolatban ekkor hozott határozat még mindig helyesnek ítélte az 1955. márciusi KV-határozatot, mely megbírálta őt „jobboldali elhajlásért”, de azzal folytatódott, hogy „e határozat meghozatala után következő intézkedésekben szubjektív tényezők is szerepet játszottak, melyek... nehezítették a kérdésnek a legmegfelelőbb megoldását. A jelenlegi helyzetben azonban Nagy Imre erősen szubjektív álláspontja gátolja ezen kérdés eredményes és lehető leggyorsabb lezárását. Mindezt figyelembe véve a Politikai Bizottság kívánatosnak tartja – mindenekelőtt a párt érdekét szem előtt tartva –, hogy Nagy Imre ügyének kérdése ne éleződjék tovább, hanem kedvező elintézését nyerjen.” Most is ragaszkodott azonban a tesztület ahhoz, hogy „Nagy Imre néhány fő kérdésben megfelelő önkritikát gyakoroljon.” Megbízta Gerőt és Kádárt, hogy tárgyaljon vele. „A további lépéseket a beszélgetéstől, illetve Nagy Imre további magatartásától kell függővé tenni.”³⁹

A találkozásra való felkészülés jegyében Gerő augusztus 27-én 11 KV-taggal tanácskozott (négy meghívott távol maradt). Az érdekes beszélgetésen Mező Imre javasolta, hogy Nagy Imre visszavétele két lépcsőben történjen: rendezzék párttagságát, utána gyakoroljon önkritikát (Nagy is javasolta e megoldást 14-én). Szántó Zoltán csatlakozott hozzá: vegyék vissza, ha egyetért a párt mostani politikájával, s azután tisztázzák a politikai kérdéseket. Csikesz Józsefné erre megjegyezte: a párttagság nem értené meg, hogy „valakit, aki ilyen messzire ment a párttól, most minden önkritika nélkül visszavennénk.” Molnár Ernő ellenérve az volt, hogy „ha mi Nagy Imrét bizonyos kompromisszumos megoldással visszavesszük, akkor a párt csorbát fog szenvedni... A munkások várják az önkritikát.” Gerő leszögezte, hogy indokolt volt Nagy kizárása: „A KEB-nek jogában állt kizárni. Tehát a kizárás jogos volt.” Továbbra is kötötte az ebet a karóhoz: „Neki feltétlenül önkritikát kellene gyakorolnia ahhoz, hogy visszavegyük a pártba... legalább az alapvető kérdésekben ismerje el, hogy hibát követett el.” Szerinte, ha már bent lesz a pártban, nem fog önkritikát gyakorolni. Felrótta neki, nem érti meg, hogy „valakinek, aki a pártban sok-sok esztendőt töltött el, az

zésére, hogy »leveszik a napirendről«. Saját véleményeként hozzáfűzte: „A Nagy Imre-kérdést a mai helyzetben nem lehet egyszerűen »levenni a napirendről«, tudniillik sok pártszervezetben újra meg újra felvetik ezt a kérdést.” (A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk.: GAL Éva–HEGEDŰS B. András–LITVÁN György–RAINER M. János. Századvég Kiadó–1956-os Intézet, Budapest, 1993. 40.)

³⁹ MOL M-KS 276. f. 53/300. ó. e. 18. l.

kellene, hogy a legfontosabb legyen számára, hogy a pártba visszakerüljön.” Harciasan bejelentette: „Mi neki gaszulálni nem fogunk.” „Még egy utolsó kísérletet teszünk.”⁴⁰

A Nagy Imrével folytatott eszmecszeréről Gerő is, Kádár is külön-külön számolt be a szovjet helytartónak, Andropovnak.⁴¹ Egyikük sem tekintette kudarcnak a találkozót. Gerő nyugodt légkörűnek, „elvtársi jellegűnek” aposztrofálta. Kádár „pozitív jelentőségűnek” ítélte, bár „nem járt konkrét eredménnyel”. Mindketten megemlítették, hogy Nagy különbözőbizottság felállítását indítványozta (mint július 21-én Mikojának is) ügyének tisztázására. Ha ez a bizottság bebizonyítja álláspontjának helytelenségét egyes kérdésekben, ezeket a hibákat el fogja ismerni. Abban állapodtak meg, Nagy Imre időt kap arra, hogy a Politikai Bizottság átgondolhassa álláspontját. A két pártvezető tájékoztatójában eltérő hangsúlyok figyelhetők meg. Gerő szavain átsüt zsigeri szembenállása Naggyal. Szerinte önkritika nélküli visszavétele súlyos csapás lenne a párt egységére, előmozdítaná a jobboldal térnyerését. Kádár felröfta ugyan Nagynak, hogy „mindennél fontosabbnak tartja saját presztízsének kérdését”, de megértőbb volt vele szemben. Felemlgette Rákosi személyes ellenszenvét, aki „mindent megtett, hogy megnehezítse Nagy számára hibáinak beismerését.” Nehezményezte, hogy „a PB-ben néhány elvtárs igyekszik a Nagy-kérdést »levenni a napirendről«, mondván, hogy nem akar nyilvános önkritikát gyakorolni.” Szavai – ki nem mondván – Gerőre is vonatkoztak. Nagy Imre a perében tett vallomásában azt emelte ki, hogy ezen a beszélgetésen kifejtette nézeteit a politikai helyzetről, a júliusi KV-határozatról, figyelmeztetett a veszélyekre, megjegyezte a bajok okait és rámutatott, hogyan lehet kijutni belőlük.⁴²

A huzavona még egy hónapon át tartott, mialatt a két fő tárgyalópartnere, Gerő és Kádár külföldön tartózkodott. Kádár elutazása előtt, szeptember 7-én tájékoztatta a testületet a Nagy Imrével folytatott eszmecszeréről. Ekkor a PB úgy foglalt állást, hogy Nagynak a találkozón felmerült kérdésekre adandó írásos válaszától teszik függővé, milyen munkakörben helyezik el.⁴³ Nagy Imre ugyanezen a napon fogalmazott levelében kérte, hogy még pártügyének rendezése előtt visszakaphassa akadémikusi címét és tanszékvezető egyetemi tanári állását, mert azok

⁴⁰ MOL M-KS 276. f. 66/12. ő. e.

⁴¹ Andropov 1956. szeptember 2-i feljegyzése a Gerővel folytatott megbeszélésekről. *Hiányzó lapok 1956 történetéből*. I. m. 77–78.; Andropov 1956. szeptember 3-i feljegyzése beszélgetéséről Kádárral. *Szovjet nagykövetségi iratok Magyarországról*. I. m. 345–346.

⁴² MOL XX-5-h 27. d. Bír. ir. 2. d. 30–31. l.

⁴³ MOL M-KS 276. f. 53/302. ő. e.

nem függnék össze párttagságával.⁴⁴ A PB egy hét múlva, 14-én „természetesen” nem értett egyet levelével. Az ügy intézését, Nagy értesítését Szalai Bélára bízta.⁴⁵ A KV Iroda annyiban készült a Nagy Imrével folytatandó vitára, hogy augusztus–szeptember folyamán készített egy többszáz oldalas összeállítást az ügyben összegyűjtött iratokból, illetve azok kivonataiból. Ezt szétosztották a PB és a Titkárság tagjai között.⁴⁶ A PB szeptember 28-án megbízta Szalait, hogy néhány munkatársával együtt tanulmányozza a gyűjteményt, s foglalja írásba egy héten belül, hogy mely kérdésekben kell önkritikát kérni Nagy Imrétől.⁴⁷ Szalai október 8-án készült el a munkával: hét oldalon át sorolta Nagy hibáit igazi rákosista stílusban, és egy oldalon írt az őt ért bírálat túlzásairól.⁴⁸

Az események azonban túlhaladtak a Szalai Béla-féle felfogáson. Szeptemberben a politika irányítása kicsúszott a pártvezetés kezéből. A „tiszta lap” politikája csődöt mondott. A pártellenzék diktálta a történéseket, a pártpolitika felülvizsgálatának lépéseit, benne Rajk László és társai temetését és Nagy Imre párttagsági jogainak helyreállítását. Nagy október 4-i levelében tett gesztusaival, engedményeivel elébe ment ennek (kijelentette, hogy egyetért a párt politikájával, elismeri a demokratikus centralizmus elvét, kötelezőnek tartja magára nézve az 1956. júliusi KV-határozatot, noha nem mindenben ért vele egyet).⁴⁹

A kicsinyes huzakodás feltehetően tovább tartott volna, de a magyar párt- és kormányküldöttség közelgő jugoszláviai útja siettetete a megoldást. A PB október 5-én, 8-án, 9-én foglalkozott a Nagy Imre-üggyel. A *Szabad Népb*en való közzététel előtt módosították vele 4-i levelét, 9-én Kádárral együtt fejezte be rajta Nagy az utolsó simításokat. A PB több variáció elvetése után kínálta ki a visszavételről szóló határozatot. Végül belekerült, hogy „a kizárási határozat létrejöttében jelentős szerepet játszott Rákosi Mátyás elvtárs személyi elfogultsága.”⁵⁰ A *Szabad Népb* 1956. október 14-én tette közzé Nagy Imre levelét és a PB előző nap határozatát a kizárási határozat hatálytalanításáról.

⁴⁴ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 170. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 38.

⁴⁵ MOL M-KS 276. f. 53/303. ó. e.

⁴⁶ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 275. l.

⁴⁷ MOL M-KS 276. f. 53/304. ó. e. I. k.

⁴⁸ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 392–398. l.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. VI. r. *Új Fórum*, 1989/10. 43–45.

⁴⁹ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 402–403. l.; 53/305. ó. e. 3–6. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 38–39.

⁵⁰ MOL M-KS 276. f. 53/306. ó. e.; 62/199. ó. e. 408., 410–411. l. – Révai József ezúttal sem tagadta meg önmagát: azon sajnálkozott, hogy Nagy Imre nem gyakorolt önkritikát „a ténylegesen elkövetett hibák felett, s ezzel önmagával szemben is visszalépett, mert 1955 májusában elismert hibákat”. (Uo. 409. l.)

Nagy Imre beadványa az MDP Központi Vezetőségének 1956 júniusában

A[z] MDP Központi Ellenőrző Bizottsága 1955. december 3-án a pártból kizárt. A határozat indoklással együtt a *Pártépítés* 1955. decemberi számában jelent meg egy hónappal kizárásom után.⁵¹ A KEB határozatával nem értek egyet. Indokaimat az alábbiakban terjesztem a Központi Vezetőség elé:

Pártügyem, mint ismeretes, lényegében a párt- és állami élet számos nagyjelentőségű elvi és gyakorlati kérdésében a Politikai Bizottságban keletkezett, de pártszerű eszmecsere és vita keretében nem tisztázott politikai nézeteltérés. Ezek a kérdések a párt- és államélet legfelsőbb vezetésével kapcsolatosak, amiért is pártügyemben vizsgálatot folytatni és bármilyen döntést hozni a KEB nem volt illetékes, mert a párt vezetésében felmerülő elvi-politikai nézeteltéréseknek vita és eszmecsere útján való tisztázása, amely a pártélet lenini szabályai szerint az egyetlen pártszerű módja a vezetés elvi egysége megteremtésének és a vitás kérdések elintézésének, a Központi Vezetőség feladata. De minden igyekezetem, hogy pártügyemet az arra illetékes Központi Vezetőség tárgyalja, eredménytelen maradt, a KV-hoz intézett ilyen irányú beadványaimat⁵² válasz nélkül hagyták, s a KEB sem fogadta el indokaimat, amelyekkel mint egyetlen pártszerű megoldást, pártügyemnek a KV elé való utalását szorgalmaztam.

A Politikai Bizottságban a kiéleződött elvi ellentétek kérdésében 1954 novembere és 1955 januárja között többször kifejtettem nézeteimet.⁵³ Ezt foglaltam össze röviden a Központi Vezetőség márciusi üléséhez intézett beadványom⁵⁴ első részében, amelyben rámutattam arra, hogy a moszkvai tanácskozás összegezeképpen a[z] MDP Központi Vezetősége Politikai Bizottságának delegációja velem együtt egy határozati javaslatot⁵⁵ dolgozott ki, amelyet én is aláírtam. Ennek a határozati javaslatnak a megállapításaival egyetértek. Egyetértettem azzal is és vállaltam is, hogy a Központi Vezetőség ülésén én tartom a Politikai Bizottság be-

⁵¹ A Központi Ellenőrző Bizottság határozata. *Pártélet*, 1955. december, 32.; Levéltári jelzete: MOL M-KS 276. f. 53/257. ó. e. 59. l. Újabbán közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. I. m. 387.

⁵² Közli T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 11–39.

⁵³ Felszólalt az MDP PB 1954. december 1-jei, 9-i és 1956. január 13-i ülésén. (MOL M-KS 276. f. 53/206., 208., 211. ó. e.)

⁵⁴ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 334–355. l.; T. VARGA György: i. m. 18–25.

⁵⁵ MOL M-KS 276. f. 53/211. ó. e. l. k. 45–48. l.

számolóját. A tézisekkel nagyjában el is készültem, de bekövetkezett betegségem megakadályozott a beszámoló megtartásában. Vállaltam azt is, hogy a párt központi lapjában, a *Szabad Nép*ben egy cikk keretében kifejttem a párt álláspontját a felvetett kérdésekről, amire azonban a későbbi párthatározatok miatt már nem kerülhetett sor.

A PB 1954. december 15-i határozata, amelyet a Központi Vezetőség elé készült terjeszteni, bírálta „A Központi Vezetőség ülése után” címmel október 20-án a *Szabad Nép*ben megjelent cikkemet. Ezzel kapcsolatban megállapította: „Nagy Imre elvtársnak »A Központi Vezetőség ülése után« címmel írott cikke elősegítette a negatív irányban fejlődő bírálatot és az elharapózó jobboldali hibák terjedését. A cikk részben eltért a Központi Vezetőség októberi határozatának vonalától, egyoldalúan és eltúlozva a beruházási politika s az ipari átállás hiányát vetette fel, s csak kevésbé világította meg egyéb gazdasági tényezők hatását gazdaságpolitikánkban. (A termelékenység növelése, az önköltség csökkentése, a szigorú takarékoság, a pazarlás megszüntetése stb.) [...] A cikk egyoldalúságát s egyes hibás megállapításait túlhajtvá, a cikket kispolgári és értelmiségi körök a párt helyes politikájának eltorzítására használták fel. Hibának kell tekinteni, hogy Nagy elvtárs a cikket – közlése előtt – nem mutatta meg a Politikai Bizottság tagjainak. Nagy elvtárs a MÁVAG-ban tartott beszédével⁵⁶ a cikkben elkövetett hibákat részben korigálta.”⁵⁷ A Központi Vezetőség márciusi üléséhez intézett beadványomban a fenti bírálatot alapjában elfogadtam.

A PB és a KV minden pártügyemre vonatkozó határozatát távollétemben hozta. Távollétemben hangzottak el a vádak a KV 1955. márciusi ülésén, távollétemben folyt le a KV 1955. áprilisi ülése is, amelyen Rákosi Mátyás újabb vádakot emelt és a KV súlyos szervezeti rendszabályokat hozott ellenem. Erre az ülésre, annak ellenére, hogy még PB-tag és miniszterelnök voltam, még csak meg sem hívtak, nem tudtam arról, hogy pártügyemet tárgyalják. A pártügyemben akkor hozott KV-határozat indoklását többszöri kérésem ellenére mind a mai napig nem kaptam meg, a határozatról is a napilapokból értesültem.⁵⁸ Az áprilisi KV-határozatot megelőzően a PB három tagja – Ács Lajos, Hegedüs András

⁵⁶ Az 1954. november 28-i tanácsi választásokon a MÁVAG-kolónia lakói Nagy Imrét jelölték a fővárosi tanács tagjának. Ez alkalomból mondott beszédet a MÁVAG-ban. A *Szabad Nép* 1954. november 14-én teljes terjedelemben közölte azt.

⁵⁷ MOL M-KS 276. f. 53/209. ő. e. I. k. 241. I.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. I. r. *Új Fórum*, 1989/5. 36–40. Az idézetet Nagy Imre már 1955. március 1-jei beadványába beiktatta.

⁵⁸ A határozatot lásd *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 344–345.

és Mekis József – március 25-én kelt levelükben⁵⁹ felszólítottak, hogy 1955. március 28-án délig adjak nyilatkozatot, amelyben elismerem az ellenem emelt vádakat. Válaszomban⁶⁰ leszögeztem, hogy mint a párt tagja, magamra nézve kötelezőnek ismerem el a KV márciusi határozatát. Utaltam a KV azon határozatára, amely szerint felgyógyulásom után pártügyem tárgyalására vissza fognak térni. Miután a KV-ülésem nem volt módomban az elhangzott bírálattal és az ellenem irányuló vádakkal kapcsolatban véleményemet kifejezni, felgyógyulásom után fogom ezt elvégezni. Ez az állásfoglalásom, amelyet válaszvelemben a PB tudomására hoztam, teljesen pártszerű volt, mindenben megfelelt mind a párton belüli demokrácia, a lenini normák, mind a pártszervezeti szabályzat követelményeinek. Válaszom tehát teljes mértékben megfelelt a párttag pártszerű magatartásának.

A márciusi KV-határozatnak⁶¹ pártügyemre vonatkozó ama megállapításával, hogy felgyógyulásom után lehetővé teszik a KV előtt pártügyem tárgyalását, egyetértettem. Az áprilisi KV-határozat a márciusi határozat ellenére, felgyógyulásomat nem várva meg, minden elvi indoklás nélkül, a vádak egyszerű kinyilatkoztatása alapján, súlyos szervezeti rendszabályokat foganatosított ellenem. A PB azonban még ezen is túlment, amikor nemcsak a KV-határozatban kimondott és a párt bizalmából betöltött funkciókból való lemondásomat követelte, hanem a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagságáról és tanszékvezető egyetemi tanári állásomról való lemondásra is kényszerített a KV-határozatra való hivatkozással.⁶² A PB eljárását jogtalannak és nemcsak teljesen pártszerűtlennek, hanem állampolgári jogaimat súlyosan sértőnek tartottam, ellene írásban kifogást is emeltem, de ennek ellenére a párthatározatot végrehajtottam.⁶³ Pártügyemet, melynek tisztázása és végleges lezárása, a felmerült nézeteltérések és viták alapos elemzése és megvitatása a pártnak és az országnak egyaránt érdeke lett volna, a PB és személyesen Rákosi Mátyás állandóan tovább feszítette, újabb és újabb hibákkal és vádakkal tetézte, messze túlmenve a KV 1955. márciusi és áprilisi határozatain. Nyilvánvalóan az volt a cél, hogy lehetetlenné tegyék pártügyemnek a párt keretein belüli tisztázását és pártszerű elintézését. A leg-

⁵⁹ MOL M-KS 276. f. 62/198. ő. e. 151. l.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. I. m. 44.

⁶⁰ MOL M-KS 276. f. 62/198. ő. e. 152–153. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 25–26.

⁶¹ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 331–343.

⁶² Az MDP PB 1955. április 23-án döntött arról, hogy felszólítja Nagy Imrét, mondjon le akadémikusi címéről és egyetemi tanári állásáról. (MOL M-KS 276. f. 53/227. ő. e.)

⁶³ Lásd erről 1955. június 10-i levelét: MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 426. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 28.

vadabb politikai hajsza indult ellenem, amelyben a legdurvább és a kommunista pártban súlyosan elítélendő eszközök igénybevételétől sem riadtak vissza. Beszédekben és írásokban, a pártsajtóban és egyebütt a jobboldali elhajlás, az opportunizmus minden lehető formáját ellenem fordították. Hazugságokkal, ferdítésekkel és hamisításokkal, koholt vádakkal, feltételezett „szándékaimmal” és állítólagos „terveimmel” a támadások sorozatát intézték ellenem, hogy ilyen módon megtévesszék a párttagságot és az ország közvéleményét. Az ellenem indított hajsza politikai megsemmisítésemet célozta. Az egyes hibákból, amelyeket a PB 1954. december 15-i határozata megállapított, a márciusi határozatban már a jobboldali hibák egész sora, míg az áprilisi KV-határozatban már összefüggő rendszert képező pártellenes nézet, jobboldali opportunizmus lett, amely kiterjed a politikai, gazdasági és kulturális élet legkülönbözőbb területeire.

A[z] MDP Központi Vezetőségéhez 1955. május 4-én intézett levelemben⁶⁴ leszögeztem, hogy egyetértek a KV márciusi határozatának irányelveivel és gyakorlati célkitűzéseivel, amelyeket a határozat bevezető része a következőkben foglal össze: „A KV megállapítja, hogy az 1953. júniusi KV-i ülésen hozott határozatok helyesek voltak, s azok ma is változatlanul érvényesek, s a III. pártkongresszus határozataival együtt pártunk politikájának ma is alapját képezik. Ezen határozatok szellemében pártunk változatlanul fő célkitűzésének tartja dolgozó népünk jólétének következetes emelését, szociális, kulturális igényeinek mind nagyobb mérvű kielégítését, a szocialista bővített újratermelés és a munka termelékenységének növekedése alapján. Pártunk e fő célkitűzése mindenekelőtt a nehézipar, az egész szocialista ipar s a mezőgazdaság fejlesztése alapján biztosítható. Pártunk tovább folytatja a mezőgazdaság szocialista átépítésének, a termelőszövetkezetek fejlesztésének politikáját az önkéntesség alapján. Emellett továbbra is biztosítja az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztság támogatását, az anyagi érdekeltség elvének érvényesítését, hogy növelhessék termelésüket és mindenekelőtt nagyobb árutermelést érjenek el. Változatlanul érvényesek a kollektív vezetés megteremtése érdekében s a kommunista bírálat-önbírálat, valamint az állami törvényesség biztosítására hozott határozatok.”⁶⁵ Ezzel ma is egyetértek, ugyanúgy azzal is, hogy a helyes határozatok végrehajtásáért vívott eredményes harc mellett a végrehajtásban hibák és fogyatékoságok is voltak. Eme beadványomat a PB határozata értelmében a KV tagjai is

⁶⁴ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 27–31. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 26–27.

⁶⁵ *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 332–333.

megkapták. A PB 1955. május 12-i levelében⁶⁶ közölte velem, hogy a PB a levélben gyakorolt önkritikát elégtelennek tartja, mert teljesen általános, az elkövetett hibákról nem beszél, illetve azoknak semmiféle konkrét elemzését nem tartalmazza.

1955. június 6-án a KV-hez és a PB-hez intézett levelemben⁶⁷ a hibák elemzéséhez és a bírálat-önbírálat elvi megalapozásához a párt segítségét és támogatását kértem egyrészt azzal, hogy a szükséges pártanyagokat bocsássa rendelkezésemre, másrészt azzal, hogy tegyék lehetővé személyes eszmecsere útján egyes kérdések tisztázását. 1955. június 30-án kelt levelében⁶⁸ a KV Titkársága részéről Szatmári István aláírásával közölték velem, hogy amennyiben önkritikát akarok gyakorolni, úgy azt tegyem meg saját belátásom és a lenyomtatott anyag alapján. Magyarán mondván, minden néven nevezendő segítséget elutasítottak, amelyre szükségem lett volna, hogy a PB által követelt és az ellenem hangoztatott vádak konkrét elemzését tartalmazó bírálatot és önbírálatot elkészítsem. Ezt követően 1955 nyarán a PB egyik tagjához, Kovács Istvánhoz fordultam azzal, hogy vele vagy a PB tagjai közül valakivel pártügyemben beszélhessek. Azt ígérte, hogy a kérdést a PB tagjaival megbeszéli. Napok múlva, miután újból megkerestem, közölte velem, hogy beszélt Rákosi Mátyással, és bár a röpszavazás eredményét arra vonatkozóan, hogy a PB-nek mi a döntése a velem való megbeszélés kérdésében, nem ismeri, de azt javasolja, hogy hívjam fel telefonon Rákosi Mátyást. Ilyen irányú többszöri próbálkozásom azonban sikertelen maradt, nem tudtam kapcsolatot teremteni, vissza pedig nem hívtak, bár tudták, hogy többször jelentkeztem. Tehát ezt a kísérletemet is, hogy pártügyem intézését előbbre vigyem, a PB részéről elutasították.

Rákosi Mátyás tovább szötte a vádakát. Az áprilisi határozat után lépéseket tett a gazdasági kártevés vádjának koholására.⁶⁹ A statisztikai és egyéb gazdasági szervek utasítást kaptak mintegy 20 milliárd forintos gazdasági kár kimutatására, amit az én állítólagos gazdasági tevékeny-

⁶⁶ MOL M-KS 276. f. 53/230. ó. e.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 27.

⁶⁷ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 56–59. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 27–28.

⁶⁸ MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 39. l. – Szatmári István a KV Titkárság vezetője volt.

⁶⁹ 1955. május 7-én Szabó Gergely, a Minisztertanács Titkárságának vezetője levelet írt Rákosinak az úgynevezett R (rendelkezési) alap felhasználásáról. Tájékoztatta, hogy Nagy Imre volt titkárnőjét, Balogh Józsefnét elbocsátotta a titkos ügykezelés szabályainak megsértéséért és „rossz munkájáért”. (Baloghné 1950-tól 1955 áprilisáig, majd a forradalom napjaiban volt Nagy Imre titkárnője.) Baloghné arról is faggatták, hogy a kormányfő hogyan használta fel az R alapot, s a titkárnő kijelentette, hogy a miniszterelnöknek joga volt ellenőrzés nélkül felhasználni. (MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 32–33. l.) Baloghné minderről tájékoztatta Nagy Imrét.

ségem okozott az országnak. Rákosi itt sem állt meg. Politikai összeesküvés koncepciójával akart pártügyemből állam- és népellenes bűnügyet kovácsolni. 1955 szeptemberében Kaposváron államvédelmi szervek őrizetbe vették Győrffi Károly vasmunkást, kaposvári lakost, 1919-es kommunistát, aki állítólag Rákosi Mátyásra becsmérő, antiszemita kijelentéseket tett. Győrffi Károlyt kihallgatása során engem kompromittáló tanúvallomásra és koholt vádakat tartalmazó jegyzőkönyv aláírására erőszakolták az államvédelmi szervek. Az ellene alkalmazott kényszerítő eszközök hatása alatt Győrffi öngyilkosságot kísérelt meg. Vallatásának körülményei magától Győrffi Károlytól váltak ismeretessé, aki a kórházból megszökött, pár napig a városban bujkált, majd önként jelentkezett a rendőrségen. Győrffi Károlyt a kaposvári államvédelmi közegek „Nagy Imre-pribéknek” nevezték, aki szerintük a „Nagy Imre-féle összeesküvés” kaposvári szervezője volt, aminek beismerésére akarták kényszeríteni. A Győrffi-ügy azt mutatta, hogy az államvédelmi szervek, nyilvánvalóan nem a saját kezdeményezésükre és szoros kapcsolatban a Rákosi Mátyás által ellenem indított politikai hajszával, egy Nagy Imre-féle összeesküvés szervezésén tevékenykedtek és ennek érdekében a provokációs eszközöktől sem riadtak vissza. Mindezt 1955 októberében a[z] MDP Központi Vezetőségének és Központi Ellenőrző Bizottságának tudomására hoztam.⁷⁰ Kiderült azonban, hogy beadványomat sem a KV tagjai, sem a KEB tagjai nem kapták meg, annak tartalmát nem ismerték. Rákosi Mátyás javaslatára a PB beadványomat az illetékes pártszervek felé nem továbbította. Ilyen módon annak ellenére, hogy a legélesebben tiltakoztam az ilyenfajta provokáció ellen és kértem az ügy haladéktalan kivizsgálását, valamint azoknak felelősségre vonását, akik ellenem a provokációt szervezték, beadványomnak semmi foganatja nem volt, az egész ügyet eltussolták.

Rákosi Mátyás koholt vádak alapján a hírhedt koncepciók perék útjára terelte tehát pártügyemet azzal a céllal, hogy a pártból kizárjanak, a párt, a nép és az állam ellenségének nyilvánítsanak. Ebben rejlik a magyarázata annak, hogy velem kapcsolatban nem érvényesültek a párt szervezeti szabályai, hogy nem élhettem a párttag jogaival, s hogy velem szemben bárki túltehetette magát a pártszervezésen. Valósággal törvényen kívül helyeztek, az ellenem emelt vádakra nem válaszolhattam, a rágalmakkal és hazugságokkal szemben nem védekezhettem. Az ellenem

⁷⁰ A Győrffi-eset leírását Nagy Imre szinte szóról szóra az MDP KV-nak és a KEB-nek 1955. október 6-án írott leveléből vette át. (MOL M-KS 276. f. 62/199. ó. e. 108–109. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 31–32.)

hangoztatott vádak Rákosi Mátyás egyoldalú, önkényes kinyilatkoztatásain alapultak, amelyeket távollétemben tett anélkül, hogy akkor vagy azóta módot adtak volna a vádak megcáfolására. 1955 márciusa óta újabb és újabb rágalmakat és alaptalan vádakot koholtak ellenem. 1955 áprilisában már a jobboldali opportunizmus összefüggő rendszeréről beszéltek, amely felöleli a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területét. 1955. február eleje óta betegségem miatt már nem fejthettem ki politikai tevékenységet sem a párt-, sem az állami életben. Az ellenem hangoztatott vádak viszont mind gyakoribbak és súlyosabbak lettek. A párt Központi Vezetőségét a Politikai Bizottságnak Rákosi Mátyás által előterjesztett beszámolója félrevezette az alaptalan vádakkal. A KV kizárólag Rákosi Mátyás tájékoztatásából és az így beterjesztett javaslatokból ismeri pártügyemet, amelyben döntő szerepe a személyeskedésnek, a gyűlöletnek és a bosszúnak volt. Ezek a tájékoztatások és beszámolók, amelyeknek alapján pártügyemben létrejöttek az ismeretes KV-határozatok, éppen ezért feltétlenül felülvizsgálatra szorulnak azért is, mert a legutóbbi 6–7 esztendőben Rákosi Mátyás a párt főtítkárának, majd első titkárának minőségében politikai tevékenysége során a KV-nek adott tájékoztatásaiban és az ő személyes előterjesztésére elfogadott határozatokban a legsúlyosabb hibák és tévedések voltak, amelyek a bűncselekmények sorozatát indították el vagy szentesítették, amelyek, mint ma már megállapítást nyert, a legképtelenebb politikai vádakot hangoztatták és amelyeknek kommunista és szociáldemokrata elvtársak százai estek áldozatul. Továbbá olyan súlyos hibák és tévedések történtek, mint amilyen a Jugoszlávia elleni koholt vádakkal és rágalmakkal folytatott nagyszabású nemzetközi provokáció volt, amelynek élén ugyanaz a Rákosi Mátyás állt, aki az én pártügyemben is a vádakot ellenem koholta. Rákosi Mátyás múltbeli politikai tevékenységének következményeiről, amelyek felmérhetetlen politikai, anyagi és erkölcsi károkat okoztak az országnak és a pártnak, most sorra-rendre meg kell állapítani, hogy – enyhén szólva – súlyos hibák és tévedések voltak. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogy csupán az én pártügyemben hangoztatott vádjai lennének helytállóak? Csak az ellenem folytatott politikai harca lenne elvileg megalapozott, indokolt és pártszerű, amely politikai tartalmában, valamint eszközeiben és módszereiben is megdöbbenő azonosságot mutat a rehabilitált elvtársak ellen annak idején emelt vádakkal, s ha ennek a hajszásnak a következményei rajtam nem teljeseztek be úgy, mint a most rehabilitálásra kerülő elvtársaknál, ez nem Rákosi Mátyáson, hanem a világesemények menetén múltott.

A Rákosi Mátyás részéről ellenem folyó politikai hajszja nem újkeletű. Már az 1955. márciusi KV-üléshez intézett beadványomban⁷¹ megírtam, majd 1955 októberében a KV-hez intézett levelemben⁷² részletesebben kifejtve megismételtem, hogy Rákosi Mátyás 1949 őszén [a] Rajk László elvtárs elleni koncepciók perrel kapcsolatban utasította az Államvédelmi Hatóságot letartóztatásom előkészítésére. Annak idején Rákosi magához hívott és közölte velem, hogy a rendelkezésre álló adatok szerint nekem fontos szerepem volt a Rajk–Szőnyi és társai párt- és államellenes tevékenységében, és legyenek elkészülve rá, hogy nekem is felelnem kell érte. A Rajk- és egyéb ügyek aktái, amelyeket később mint a Rehabilitációs Bizottság tagjának át kellett tanulmányoznom, mindezt megerősítették. Ezek az anyagok, amelyek az illetékes belügyi, bírósági vagy ügyészi szerveknél minden bizonnyal megtalálhatók, kétséget kizáróan bizonyítják állításomat. Rákosi, akinek ezt 1954-ben többször is szóvá tettem, természetesen az úgyre nem emlékszik.

Egy másik körülmény is van, amely indokolta teszi az ellenem egyoldalúan Rákosi Mátyás által kinyilatkoztatott vádak kivizsgálását, és amely döntő bizonyítéka annak, hogy Rákosi Mátyásnak mint a párt főtitkárának politikai vezetésében és módszereiben rendkívül súlyos hibák voltak. Ez az 1953. júniusi KV-határozat, amely a legélesebben elítélte Rákosi Mátyás politikai tevékenységét, valamint módszereit, és megál-

⁷¹ 1955. március 1-jei felszólalástervezetében így fogalmazott: Rákosi iránti bizalmatlansága „régí eredetű, visszanyúlik az 1949-es évre. A Központi Vezetőség előtt nyíltan beszélek arról is, hogy egyszer s mindenkorra véget vessék neki. A Rajk-üggyel kapcsolatban Péter Gábor utasítást kapott a párttól, hogy készítse elő az én letartóztatásomat. Hozzá is kezdtek, gyűjtötték a hamis anyagokat, a koholt vádakot, amit számos tanú és sok anyag bizonyít.” (MOL M-KS 276. f. 62/198. ő. e. 120. I.)

⁷² 1955. október 15-én kelt levelében válaszolt Nagy Imre a Vég Béla és Nógrádi Sándor által feltett öt kérdésre. Az idevágó kérdésre adott válasza három pontból állt. Először felidézte Rákosival való 1949-es beszélgetését: a főtitkár magához hívatta, fenyegetően közölte, hogy Szőnyi Tibor ellene vallott, az ÁVH talált Szőnyi vallomását alátámasztó tény, s ezért felelnie kell. Azután megemlítette, hogy a Rehabilitációs Bizottság tagjaként áttekintette az iratokat és olyanokra is bukkant, amelyek az ő letartóztatásának előkészítésére vonatkoztak. Végül olyan államvédelmi tisztek közléseire hivatkozott, akik tudtak a letartóztatásának előkészítésére kiadott utasításról. Megjegyezte, hogy 1954 nyarán és őszén többször említette a dolgot Rákosinak, sőt egy PB-ülésen is, de az első titkár sohasem emlékezett az említett beszélgetésre. (MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 153–158. I.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 33.) Nagy Imre állításai nyilván nem légből kapottak, de lehet, hogy az általános gyanakvás légkörében 1949-ben túlértékelte Rákosi szavait. Vítájuk iratok hiányában nem dönthető el. A koncepciók perek 1954-ben még rendelkezésre álló iratait a Kádár-korszakban megsemmisítették. Piros László belügyminiszter 1955. november 24-én azt közölte az MDP KV Titkárságával, hogy a Belügyminisztérium iratai közül nem kerültek elő Nagy Imre állításait alátámasztó dokumentumok. (MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 143. I.; T. VARGA György: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. III. r. *Új Fórum*, 1989/7. 47.) Kérdés persze, hogy a keresés mennyire volt alapos.

lapította felelősségét a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett rendkívül súlyos hibákért, a pártvezetés és a párton belüli demokrácia, a személyi kultusz, a gazdaságpolitika és a törvényesség stb. terén egyaránt. Minden ok megvan tehát arra, hogy a KV kétkedéssel fogadja, hogy ugyanaz a Rákosi Mátyás az én pártügyemben helyes álláspontot foglalt el és a KV-nak helyes határozatot javasolt elfogadásra. Az ellenem hangoztatott vádak tarthatatlanságát bizonyítja az a merev és visszautasító magatartás is, amellyel pártügyem megtárgyalása elől elzárkóznak annak ellenére, hogy a párt tagsága ezt széles körben követeli, mert tudni akarja azt, mi az én válaszom a vádakra. A KV-nak feltétlenül figyelembe kell vennie, hogy a párt tagságát nem elégíti ki a pártügyemben elhangzott Rákosi-beszéd⁷³ és annak nyomán meghozott KV-határozat. Az ügyem mindennemű megtárgyalása elől való kitérés csak fokozza a jogos bizalmatlanságot, amit a pártvezetés múltban elkövetett sorozatos hibáinak feltárása mind szélesebb körben kivált. Az a körülmény, hogy a PB az ellenem egyoldalúan kinyilatkoztatott vádakát még a párton belül sem kívánja vitára bocsátani, hogy a XX. kongresszus után, amely a párton belüli elvi-politikai nézeteltéréseket nyílt, becsületes, pártszerű vitákban tartja szükségesnek tisztázni, az ott elfogadott határozatok ellenére sem hajlandó nekem módot adni álláspontom kifejtésére és a vádak cáfolására, azt bizonyítja, hogy az ellenem hangoztatott elvi-politikai vádak tarthatatlanok, azokat indokolni nem tudják, tehát nem is helytállóak. Ha ugyanis igazuk lenne, ha velem szemben helyes marxista-leninista elveket képviselnének, ha én viszont valóban jobboldali opportunistá, antimarxista nézeteket vallanék, bizonyára semmi akadálya sem lenne annak, ahogy ezt a párt tagsága és a széles nyilvánosság előtt bebizonyítsák. Ezt azonban nem lehet bizonyítani, és ezért azzal akarnak a kérdés elől kitérni, hogy görcsösen ragaszkodnak a teljesen pártszerűtlenül, a lenini normák példátlanul durva megsértésével kimondott, nyilvánvalóan hibás és helytelen határozathoz.

A KV azt sem hagyhatja figyelmen kívül a fentebb felvetett kérdések elbírálásánál, hogy annak idején, amikor Rákosi Mátyás a KV-vel és a párt tagságával a maga véleményét határozattá emeltette, amelyekről most kiderül, hogy súlyosabbnál súlyosabb hibák és tévedések – kivétel nélkül minden esetben a csalhatatlanságnak, az előrelátásnak, a marxista-leninista elviség megtestesítésének, a vezetés bölcsességének igényével lépett fel mindenkivel szemben, s ellentmondást nem tűrve, egyhangú

⁷³ Utalás Rákosinak az MDP KV 1955. március 2–4-i ülésén elmondott előadói beszédére. (MOL M-KS 276. f. 52/28. ó. e.)

határozattá emeltette a ma már súlyos hibákként leleplezett nézeteket vagy intézkedéseket. A KV tagjai előtt bizonyára ismeretes, hogy velem kapcsolatban nem az első eset, amikor helyes marxista–leninista nézeteimet – mint az 1949 szeptemberében történt – jobboldali opportunizmusnak, buharinista elhajlásnak bélyegezte a KV Rákosi Mátyás javaslata alapján.⁷⁴ A KV 1953. júniusi határozata viszont megállapította, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása kérdésében helyes nézeteket képviseltem, s ahelyett, hogy a KV magáévá tette volna őket, álláspontomat opportunizmusnak bélyegezte és szervezeti rendszabályt foganatosított ellenem, amit a júniusi határozat elítélt. A KV-nek tehát azt is figyelembe kell vennie pártügyemmel kapcsolatban, hogy nem első eset, amikor a párt döntő fontosságú elvi-politikai kérdésében Rákosi Mátyás vádjaival és rágalmaival szemben, valamint a javaslatára hozott KV-határozattal szemben nekem volt igazam. Arra is érdemes felfigyelni, hogy ugyanazt az elvi álláspontot, amelyet a júniusi KV-határozat helyes marxista álláspontnak minősített, Rákosi Mátyás és javaslatára a KV 1955 márciusában újra antimarxista, jobboldali opportunizmusnak bélyegzett, mint ha mi sem történt volna, nem törődve azzal, hogy ez éles ellentétben áll azzal a júniusi KV-határozattal, amely állítólag pártunk politikájának ma is elvi alapját képezi. Mi ez, ha nem a személyi kultusz igen durva megnyilvánulása? Ha Rákosi Mátyás egy alapvető és érvényes, párthatározatban lerögzített marxista–leninista elvi megállapításra azt mondja később, hogy jobboldali opportunizmus, akkor a tekintélyi elv és a vezéri kinyilatkoztatás bölcsessége alapján a KV azt is határozattá emeli. Komoly elvi-politikai hibáknak kell lenni az olyan vezetésben, ahol a felülről jövő minden kinyilatkoztatás helyes és mindennek az ellenkezője is helyes, ha a helyzet úgy kívánja, mint az a kollektivizálás kérdésében vallott nézeteimmel kapcsolatban történt, vagy mint most például a szociáldemokraták rehabilitációja esetében, amivel kapcsolatban Rákosi Mátyás kijelentette, hogy amint annak idején helyes volt a bebörtönzésük, most ugyancsak helyes a szabadlábra helyezésük. Mi más ez, mint a felelősség elhárítása és a saját ellentmondásaiba való belebonyolódás akaratlan beismerése és semmi esetre sem marxista dialektika.

A KV-nek világosan fel kell ismernie azt a ravasz manővert, amit Rákosi Mátyás az ún. jobboldali opportunizmussal művel. Több mint egy esztendeje, az 1955. márciusi KV-határozat óta mind a mai napig nem történt meg annak elvi kifejtése és megindoklása, hogy miben is állt tulajdon-

⁷⁴ Az MDP KV 1949. szeptember 3-án hozott határozata ítélte el Nagy Imre agrárpolitikai nézeteit. Közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 72–77.

képpen az egyes kérdésekben a jobboldali opportunizmus. A KV-hez intézett több beadványomban, amelyeket a PB nem juttatott el a KV tagjaihoz, többször kértem az elvi tisztázás lehetőségét. Beadványaimat még csak válaszra sem méltatták. Mint azt velem a KEB közölte, a PB nem tartotta szükségesnek és célszerűnek sem a vádak elvi tisztázását, sem azt, hogy a KV előtt lehetőségem legyen nézeteim kifejtésére. Ezért nyúlt a PB a párton belüli demokráciát és pártszervezeti szabályzatot súlyosan sértő módszerhez, hogy pártügyemet az annak megtárgyalására hivatott KV megkerülésével a KEB-nek adja át azzal a határozattal, hogy ki kell zárni a pártból.⁷⁵ Ilyen módon a PB-nek sikerült engem teljesen elhallgatatni és a jobboldali opportunizmus vádjának elvi tisztázását megkerülni.

Az SZKP XX. kongresszusának határozatai sem hoztak nálunk változást Rákosi Mátyás és a PB korábbi pártszerűtlen, sőt pártellenes eszközei és módszerei tekintetében. Rákosi Mátyás beszámolója a KV ülésén a XX. kongresszus legfőbb tanulságaként a több mint egy év óta hangoztatott rágalmakat és alaptalan vádakot szűrte le, ami lényegében szembefordulás a XX. kongresszus határozataival és azok szellemével. A KV tagjainak bizonyára nem került el a figyelmét Rákosi Mátyásnak a jobboldali opportunizmussal kapcsolatos taktikája. A XX. kongresszusról tartott beszámolójában újra életre keltette és nyomban hatalmas veszéllyé túlozta az állítólagos jobboldali opportunizmust, hogy meghamisítva a XX. kongresszus valódi lényegét és értelmét, zsákutcába juttassa a kongresszus fő célkitűzését – a harcot a dogmatizmus, a doktrinárság, a „baloldali” szektáság és a személyi kultusz ellen, a kollektív vezetésért, a pártélet lenini normáiért és a szocializmus építésének az egyes országok viszonyai által meghatározott sajátos útjáért. Rákosi Mátyás igyekezete a XX. kongresszus határozatai jelentőségének elsekélyesítésére és magyarországi alkalmazásának fékezésére érthető, hisz senki sem vágja szívesen saját maga alatt a fát. Ez a magyarázata annak, hogy Rákosi Mátyás a XX. kongresszusról visszatérve nem a határozatok megvalósítását jelölte meg fő feladatnak a párt számára, hanem a párt eddig politikájának folytatását, tehát nem a „baloldali” szektás doktriner

⁷⁵ Az MDP PB 1955. november 18-i ülésén kimondta: „A Politikai Bizottság [e helyen Rákosi tintával kihúzta a határozati jegyzőkönyvben a következőket: Rákosi Mátyás elvtárs szóbeli javaslata alapján] az alábbi határozatot hozza: A Központi Ellenőrző Bizottság Nagy Imrét vonja felelősségre és a pártból zárja ki, mert a) Sorozatosan fellépett a párt egysége ellen, frakciós tevékenységet folytatott és odáig ment, hogy meg-rágalmazta a pártot, illetve a párt vezetését.

b) Nem ért egyet a párt alapvető politikai irányvonalával, a marxizmus–leninizmustól idegen nézeteket vall, mindez összeegyeztethetetlen a párthoz való tartozással, a pártegységgel.” (MOL M-KS 276. f. 53/257. ő. e. 59. l. Közli: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 387.)

politika elleni harcot, hanem változatlanul a jobboldali opportunizmus veszélye elleni fokozottabb harcot. „Baloldali” opportunistának, szektás doktrinernek, mint Rákosi Mátyás, a saját árnyékát kellene átugornia, hogy a XX. kongresszus szellemében harcoljon a „baloldali” elhajlás ellen, amelynek Magyarországon ő a fő képviselője. Ebből világos, miért volt szüksége Rákosi Mátyásnak mesterségesen oly nagy veszéllyé növelni a jobboldali opportunizmust. Azért, hogy a jobboldali opportunizmus elleni harccal elterelje a figyelmet a „baloldali” elhajlás elleni harcról és ilyen módon igazolja annak a hibás antimarxista, szektás „baloldali” politikának a szükségességét, amely a márciusi KV-határozattal lényegében az 1953. június előtti kalandorpolitikához való visszafordulást jelentette. Rákosi Mátyás hasonló ravaszságai nem újkeletűek. Ügyeskedése, taktikázása, amely a kalandorság minden ismervét magán viseli, azon a Sztálin által kifejtett és ma már leleplezett antimarxista nézetten alapul, hogy a szocializmus építésének időszakában az osztályharc elkerülhetetlenül állandóan élesedik. Ezt a hibás tételt ismételteti 10 esztendő óta, de különösen akkor, amikor az elkövetett hibákért mindinkább előtérbe lép felelősségének kérdése. Ennek a hibás és ugyanakkor veszedelmes nézetnek az alapján annak idején felszámolta a szocializmus demokratikus szövetségeseit, elsősorban a szociáldemokratákat, hasonló sorsra juttatta és a politikai életből eltávolította a parasztságnak a rendszerhez hű és a szocializmus felé tartó becsületos baloldali képviselőit, likvidált három népfrontot,⁷⁶ ezzel szétzúzta a nemzeti egységet, alapjaiban megrendítette a munkás–paraszt szövetséget, amivel elszigetelte népi demokratikus rendszerünk fő erejét, a munkásosztályt, ami elkerülhetetlenül a párt és a tömegek közötti szakadáshoz vezetett. Mindennek természetes velejárója volt a hatalom elfajulása, a bonapartizmus, a személyi kultusszal járó egyéni diktatúra és az erőszak alkalmazása az állami és pártéletben. A bonapartizmus megvalósításához a dolgozók többségének meggyerése helyett a szocializmus demokratikus szövetségeseit kellett megsemmisíteni, a személyi diktatúra megteremtéséhez pedig a párt vezető kádereit kellett megtizedelni, legjobbjait kivégezni és ezeknek a feladatoknak a végrehajtásához az ÁVH-t a hatalom mindenható tényezőjévé kellett tenni. Mindez történelmi tény.

Érdekes figyelemmel kísérni Rákosi Mátyásnak a jobboldalisággal űzött mesterkedéseinek fontosabb állomásait. Az 1953. júniusi KV-ha-

⁷⁶ Az 1944 decemberében alakított Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot, az 1949 februárjában létrehozott Magyar Függetlenségi Népfrontot és az 1954-es Hazafias Népfrontot értette alattuk.

tározat után, amely a legsúlyosabb megbélyegzés[e] volt Rákosi Mátyás és, mint a júniusi KV-határozat megállapította, „klikkje” politikai tevékenységének, alig egy héttel⁷⁷ már az éleződő osztályharcra való hivatkozással a reakció fokozódó veszélyéről beszélt és a párt figyelmét nem a júniusi határozat feladatainak végrehajtására, hanem az eltűzött reakciós veszély elleni harcra irányította. Az 1954. októberi KV-határozat után, amikor a párt súlyos csapást mért az új szakasz politikájával szemben megnyilvánuló ellenállására, s rálépett a júniusi határozatok erőteljes megvalósításának útjára, Rákosi Mátyás már nem is a reakció, hanem az ellenforradalom rémét festette falra.⁷⁸ 1955 márciusában az eltűzött jobboldali veszély és az éleződő osztályharc volt ismét az ürügy a „baloldali” kalandorpolitika folytatására s a régi, 1953 előtti politikához való visszatérésre.

A jobboldaliság állandó hangoztatása, ami az SZKP XX. kongresszusa után nálunk új erőre kapott – szemben a többi népi demokratikus országokkal – lényegében a durva sztálinista politikához és módszerekhez való visszafordulás volt, illetőleg annak folytatása szükségességét volt hivatva indokolni és azt bizonyítani, hogy a párt jelenlegi sztálinista politikájának és a párt mai vezetése személyi összetételének megváltozása a népi demokrácia aláásásához, a reakció felülkerekedéséhez, az ellenforradalomhoz vezetne. Azt akarják vele elhítni, hogy csak Rákosi Mátyással és az általa képviselt szektás „baloldali” sztálinista politika alapján lehet a pártot és az országot vezetni. Arról szeretnék a párt tagságát és az ország közvéleményét meggyőzni a jobboldaliság állandó hangoztatásával, hogy Rákosi Mátyás után az összeomlás következne be az országban. Amennyire együgyű, annyira hazug ennek a hangoztatása. Ez a rágalom a magyar dolgozó népet ellenforradalmárnak, a párttagságot a reakció támogatójának tünteti fel, ami a népnek és a párt tagságának felháborítóan durva megrágalmazása. Ez nem más, mint a tömegek lebecsülése és megvetése, a személyi kultusz elvetendő megnyilvánulása, amely szerint nem a magyar nép, nem a párt tagsága áll helyt a reakcióval és mindenféle ellenforradalmi veszéllyel szemben, nem a néptömegek és a kommunisták a biztosítékai a szocializmus építésének, hanem egyedül és kizárólag Rákosi Mátyás.

A mondvasínált jobboldaliságra Rákosinak azért is szüksége van, mert más „érve” már nem maradt antimarxista nézetei védelmezésére

⁷⁷ Az utalás az 1953. július 11-i budapesti pártaktívára, Rákosi ott elmondott beszédére vonatkozott.

⁷⁸ Rákosi Moszkvából hazatérve az MDP PB 1955. december 1-jei ülésén fújt harci riadót. (MOL M-KS 276. f. 206. ő. e.)

és annak elhárítására, nehogy túlzó „baloldali” szektás politikája ellen fokozódjék a harc. A jobboldaliság eltűlzása, amely Rákosi politikai manővere, amint azt a XX. kongresszus után tartott aktívaértekezletek és alapszervi taggyűlések bizonyítják, visszafelé sült el és az utóbbi esztendőök legsúlyosabb politikai csapását mérte Rákosira és klikkjére. Azzal, hogy minden bírálatot, amely a pártvezetés politikáját és felelősségét érinti, hogy minden véleményt és megnyilatkozást, amely ellentétben áll a sztálinista politikával, annak eszközeivel és módszereivel, jobboldaliságnak bélyegeznek és fékevesztett rágalomhadjáratot folytatnak ellene, valójában a párttagság széles tömegeit tekintik jobboldalinak. Miután mindenféle bíráló megnyilvánulás jobboldalinak számít, a jobboldaliság elvesztette politikai tartalmát. A bíráló jogához, a véleménynyilvánítás szabadságához, a párton belüli demokrácia lenini elvéhez való ragaszkodás így lesz a szektás sztálinista Rákosi-féle vezetés pártellenes tevékenysége következtében jobboldali elhajlás. Ilyenformán a jobboldaliság már nem hibás politikai nézet, nem megbélyegzés, hanem a túlzó „baloldali” sztálinista pártvezetés ellen, a lenini politikáért és módszerekért való bátor kiállás kifejezése.

A KV-nak más szemszögből is látnia kell Rákosi és környezetének a jobboldalisággal űzött mesterkedéseit. Szerintük a jobboldaliság alapja – az 1953. júniusi KV-határozat eltorzítása. Ennek valótlanságát kézenfekvően bizonyítaná a júniusi határozat nyilvánosságra hozása, amikor is a párt tagsága könnyűszerrel megállapíthatná, ki és hogyan torzította el a júniusi határozatot. Erről azonban Rákosi hallani sem akar, hisz lelepleződne a jobboldalisággal űzött hazugsághadjárata. A KV tagjai, akik ismerik a júniusi határozatot, tudják, hogy az a Rákosi-klikk ellen és személy szerint elsősorban Rákosi Mátyás ellen rendkívül súlyos megállapításokat tartalmaz. Fel kell vetni a kérdést: kinek állt érdekében az 1953. júniusi határozat eltorzítása? Nekem-e, akinek fontos szerep jutott a Rákosi-klikk bűneit és felelősségét megállapító júniusi határozat kidolgozásában, és aki a KV ülésén a határozati javaslat egyik előadója voltam, vagy pedig Rákosinak és klikkjének, akik ellen a júniusi határozat irányult? A válasz önmagától adódik.

Tudni kell a KV tagjainak azt is, hogy Rákosi Mátyás hamarosan az 1953. júniusi KV-ülés után revízió alá kezdte venni a határozatot. Berija letartóztatását felhasználva, Rákosi a júniusi határozatot, különösen annak ellene irányuló súlyos megállapításait Berija művének igyekezett beállítani s ilyen módon a júniusi határozatot kompromittálni. Az SZKP Elnökségének beavatkozására volt szükség, hogy Rákosi ilyen szándékai ne sikerülhessenek, bár azután sem hagyott fel annak hangoztatásával,

hogy a júniusi határozatot Berija ellenséges szándékai születték. A SZKP Elnöksége azonban megállapította, hogy 1953 júniusában helyesen bírálták a magyar párt vezetését és ez a bírálat teljességében ma is helyes. „Nem lehet Berijával takaródní – mondta Hruscsov –, mint azt Rákosi próbálja. Mi is ott voltunk, amikor a hibákat megállapítottuk, mind valamennyien. Igazunk volt, és amit határoztunk, ma is igaz. Már rég végre kellett volna hajtani.”⁷⁹ Rákosi nemegyszer megpróbálta a júniusi határozatot revízió alá venni az osztályharc élesedésére, a reakció növekvő veszélyére és a nemzetközi feszültség fokozódására való hivatkozással is. Így jutottunk el 1955 márciusáig, amikor is a jobboldali torzítások ürügyén fogott hozzá Rákosi és környezete a júniusi határozat revíziójához, lényegének elikkasztásához. Egy év óta ezt hangoztatták. Most azonban taktikát változtatnak. Megpróbálják kisajátítani a júniusi határozatot. Ezt azonban megnehezíti az, hogy a párt tagsága mind erélyesebben követeli az egyre többet emlegetett történelmi dokumentumot. Nyilvánosságra hozatala⁸⁰ azonban leleplezné a torzításokról terjesztett rágalmakat. Ezért már jó eleve hangoztatják, hogy a júniusi határozat egyes részei nem helytállóak, hogy túlzások vannak benne, amivel tulajdonképpen a júniusi határozat esetleges nyilvánosságra kerülésével számolva már most annak revízióját készítik elő. Rákosinak és híveinek kétkulacsos magatartása és a múlt év márciusa óta követett politikai vonalának a XX. kongresszus határozataival ellentétes iránya miatt a pártban teljes az ideológiai zűrzavar. Egy esztendő óta Rákosinak minden igyekezete arra irányult, hogy a júniusi politikát és a jobboldali oppor-tunizmust azonosítsa és pártellenesnek minősítse. A XX. kongresszus azonban a júniusi politika irányelveit erősítette meg, amiből világosan következik, hogy a júniusi politikát nem lehet többé jobboldalinak bélyegezni, ellenkezőleg, azt kell irányelvnek tekinteni. Így állt elő az a helyzet, hogy most már nemcsak az állítólagos jobboldaliak vallják a júniusi politikát, hanem azok is, akik ellen ez a politika irányult, akik ezt a politikát eddig megbélyegezték és felszámolására törtek – a sztálinista szektás „baloldali” túlzók, Rákosi és hívei. Így néz ki a „közös platform”. De akkor

⁷⁹ Nagy Imre feltehetőleg az 1953. december 3–4-i moszkvai szovjet–magyar legfelsőbb szintű „konzultációra” utal, amelyet tulajdonképpen a magyar kormányfő kezdeményezett, hogy támaszt keressen a szovjet pártelnökségben az új szakasz politikáját fékező Rákosival szemben. Az SZKP Elnöksége ekkor még kiállt Nagy mellett. Részletesebben lásd BARÁTH Magdolna: Szovjet kézivezérlés az első Nagy Imre-kormány idején. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések*. IV. Összeáll.: SIPOS József. Szerk.: SIPOS Levente. Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2006. 153–180.

⁸⁰ Az 1953. június 27–28-i MDP KV-ülés határozatát csak 30 évvel később hozták nyilvánosságra. (*Propagandista*, 1986/4.)

mi is a jobboldaliság és mi a szektás „baloldaliság”, ki milyen politikát képvisel, melyik a helyes marxista–leninista irányvonal? Ilyen módon teljessé vált az ideológiai zűrzavar. Csak növeli a zűrzavart a jobboldalissággal űzött manőver, amelyre jellemző, hogy Rákosi és társai, miközben az ún. jobboldal ellen harcolnak, suba alatt – azt hiszik, észrevétlenül – átveszik a jobboldalinak bélyegzett, de a XX. kongresszus által helyesnek nyilvánított marxista–leninista elveket, nem azért, hogy azokat meg is valósítsák, hanem azért, hogy a leninizmus örve alatt tovább folytassák sztálinista politikájukat. Rákosi és társai azért tartják titokban a júniusi határozatot, hogy ezt a megtevesztő mesterkedésüket zavartalanul folytathassák. Ellenkező esetben ugyanis kiderülne, hogy nem Nagy Imre, hanem Rákosi Mátyás áll szemben a júniusi határozattal, nem Nagy Imre, hanem Rákosi Mátyás torzította el azt, ő tért el a júniusi határozattól és fordult vissza a sztálinista politikához.

A taggyűléseken és aktívákon lefolyt széles körű vita során most már az is lelepleződött, hogy Rákosi és társai mindenkit jobboldalinak tekintenek, aki nem ért velük egyet. Így alakul ki olyan helyzet, hogy akiket a sztálinista politikával szemben Rákosi és klikkje jobboldalinak bélyegzett, most a leninista politikával szemben is állítólagos jobboldaliak maradtak. Ilyen módon ami Nagy Imrénél jobboldali elhajlás, az Rákosinál helyes marxista–leninista álláspont. Ez is nyilvánvalóvá teszi, hogy az ún. jobboldaliság elleni harc nem elvi-eszmei vagy politikai harc, mint azt Rákosi és társai a XX. kongresszus óta hangoztatják, hanem változatlanul a régi bosszútól fűtött személyi harc.

Pártügyemmel kapcsolatban fel kell vetni a kollektív vezetés és a kollektív felelősség kérdését és összehasonlítani, hogyan veti fel ugyanazt a kérdést a PB Rákosi Mátyás felé és énfelem. Az 1953-as évet megelőző idők súlyos hibáiért és különösen a törvénytelen ségekért, ártatlan emberek meghurcolásáért és kivégzéséért Rákosi Mátyás kétségtelen felelősségét a pártvezetés kollektív felelősségével igyekeznek elkendőzni olyan időszakra, amikor az egyéni diktatórikus vezetés és a személyi kultusz révén Rákosi Mátyás teljhatalmat gyakorolt a pártban és az országban, amikor – mint azt a júniusi határozat megállapította – nyoma sem volt semmiféle kollektív vezetésnek. Sőt, tovább mennek, s hogy Rákosi felelősségét csökkentsék, a felelősséget nem átallják a Szovjetunió szerveire és az SZKP-ra hárítani. Ezzel szemben hogy is áll a felelősség kérdése az én esetemben? A XX. pártkongresszus után Rákosi Mátyás beszámolójában és azóta is számtalan esetben, úgy a sajtóban, mint a PB tagjainak beszédeiben különös nyomatékkal hangsúlyozzák, hogy mi már 1953 júniusában ráléptünk a kollektív vezetés útjára. Én tehát annak a kol-

lektív vezetésnek voltam egyik tagja, amelynek élén Rákosi Mátyás állott, mint a párt első titkára. A kollektív vezetéssel pedig együtt jár a kollektív felelősség, ami nélkül nincs kollektív vezetés. Ennek ellenére velem kapcsolatban az történik, hogy 1953 júniusa óta, tehát éppen attól az időponttól, amikor pártunk a kollektív vezetés útjára lépett, a PB is és Rákosi Mátyás is a párt- és állami munkáért, amelyet a PB irányít, nemcsak a személyes felelősséget hárítják el maguktól, hanem elutasítják a kollektív felelősség minden formáját. Szerintük tehát 1953 júniusától volt ugyan kollektív vezetés, de nem volt kollektív felelősség, ami a lenini elvek legdurvább meghamisítása és nyilvánvaló célja mindenért engem tenni felelőssé. Tehát Rákosi esetében, hogy mentsék, még személyi vezetés mellett is volt kollektív felelősség, míg Nagy Imre esetében, hogy hazugságok és rágalmak alapján politikai hajszát folytathassanak ellene, még kollektív vezetés mellett sem hajlandók a kollektív felelősséget vállalni. Mi köze a pártszerűséghez annak, hogy mint a PB és a KV volt tagja, én egyedül viselem a felelősséget e vezető szervek egész tevékenységéért? Tudvalévő, hogy én, bár a PB munkájában, a kérdések megvitatásában, az álláspontok kialakításában tevékenyen közreműködtem és ilyen módon a PB többi tagjával együtt osztozom a kollektív felelősségben, egyetlen határozatot sem hoztam, nem mondtam ki, azt minden esetben a KV első titkára, Rákosi Mátyás, vagy távollétében helyettese, Farkas Mihály hozta meg, összefoglalva az elhangzott vitát. Ennek ellenére a kollektív vezetés minden hibájáért engem tesznek felelőssé a párt belső életét szabályozó elvek és módszerek lábbal tiprásával. Ilyen „elv” alapján nekem az elért eredményekhez semmi közöm, az a kollektív vezetés többi tagjának érdeme, a hibákért azonban egyedül én, egy személyben vagyok felelős.

Hasonló módon veti fel Rákosi és a PB velem szemben a felelősség kérdését az állami vezetés terén is. Én mint a Minisztertanács elnöke természetesen felelős voltam a kormány összetevékenységéért, hibáiért és eredményeiért egyaránt. De itt is úgy élezték ki a felelősség kérdését, hogy az eredményekhez semmi közöm, a hibák viszont teljesen és kizárólag engem terhelnek. Pedig a KV tagjai előtt ismeretes, hogy a Minisztertanács minden lényegesebb határozata megfelelő párthatározaton nyugodott, amit a PB Rákosi Mátyás elnökletével fogadott el. Az is ismeretes, hogy a Minisztertanács munkájában a miniszterelnök felelőssége mellett a miniszterelnök-helyetteseket és a szakterületek élén álló minisztereket is felelősség terheli. Ennek ellenére az államélet különböző területein elkövetett, vagy vélt hibákért kizárólag az én egyéni felelősségemet állapították meg, és szó sem esett az illető terület felett felügyeletet gyakorló

miniszterelnök-helyettes felelőségéről. Tehát az történt, hogy a tényleges helyzet meghamisításával, a közvélemény és elsősorban a párttagság megtévesztése céljából a felelőség kérdését a sajtóban és egybeült ügy vetették fel, mintha a párt- és államélet minden területén minden kérdést egymagam, a saját belátásom szerint intéztem volna, mintha rajtam kívül se PB-tagok, se miniszterelnök-helyettesek, se miniszterek nem lettek volna, mintha tőlük függetlenül, nélkülük vagy fejük fölött és akaratuk ellenére valószínűleg meg az én „saját” politikámat.

Nem kell különösebben bizonyítani, hogy mindez szemenszedett hazugság, alávaló rágalom és koholmány. Mindezek után azonban fel kell tenni a kérdést, hogy az én pártüggyemmel kapcsolatban miért hárítja el magától oly makacsul és élesen a felelőséget Rákosi Máttyás? Nyilvánvalóan azért, mert akkor vállalnia kellene a felelőséget mindazokért a hazugságokért, rágalmakért és alaptalan vádakért, amelyeket ellenem és az ún. jobboldaliak ellen egy év óta hangoztatott, vagy pedig hogy a felelőségtől szabaduljon, be kellene ismernie, hogy a vádak hazugok voltak. Nem vállalja Rákosi a felelőséget az én pártüggyemben azért sem, mert ezzel precedenst teremtve, vállalnia kellene a felelőséget a tömegperекért és kivégzésekért is. De nem vállalja Rákosi a felelőséget azért sem, mert úgy a politikai, mint a bűnügyi kérdésekben neki, mint a KV első titkárának, valamint a személyi kultusz és az egyéni diktatúra megtévesztőjének, mindenki másnál nagyobb a felelősége. A kollektív felelőség megtagadása azonban az egyéni diktatúra beismerését jelenti, ami távolról sem mentesítheti Rákosi Máttyást a felelőségtől, sőt a kollektív felelőség elutasítása csak növeli a személyes felelőséget.

Rákosi Máttyás pártüggyem kapcsán azzal is „érvelt” a kollektív felelőség ellen, hogy félrevezettem, megtévesztettem stb. Rákosi Máttyásnak ismeretes ez a hírhedt „fogása”. Emlékszünk rá, hogy állítása szerint Rajk László, Péter Gábor, Farkas, Berija, sőt legújabban Sztálin is megtévesztette. Csak világos, hogy amikor a júniusi politikáról van szó, Nagy Imre is megtévesztette. Pedig Rákosi előrelátónak, bölcsnek és csallhatatlannak tüntette fel magát egészen a legutóbbi időkig, olyannak, aki nem hibáz, nem téved. De most, amikor súlyos hibákért és bűnökért felelnie kellene, egyszeriben a legeggyűbbnek, a legtapasztalatlanabbnak adja ki magát, akit bárki megtéveszthet, félrevezethet. Véget kell vetni a párt és az ország élén álló vezető ilyen ügyefogyott és gyerekes kifogásainak,⁸¹ aki a hibák és bűnök elkövetése idején bölcs tanítónak dicsőítette magát,

⁸¹ Az utóbbi hat sort Nagy Imre szinte szóról szóra a *Harcban a lenini eszmékért* című 1956 márciusában készített írásából vette át.

most pedig ki akar bújni a felelősség vállalása alól. Ha volt torzítás, ha voltak jobboldali hibák – akár nézetek, akár intézkedések –, azok párt-határozatokon alapultak, amelyeket a PB hozott, azokat tehát kollektíven követtük el, és a felelősség is csak így merülhet fel pártszerűen.

Pártügyem felülvizsgálata során a felelősség elbírálásánál feltétlenül figyelembe kell venni a PB-nek és személy szerint Rákosinak a pártélet lenini szabályait durván sértő ténykedését, amellyel kibújva a felelősség alól, azt teljes egészében rám hárítják. A KV áprilisi határozatában súlyos vádként szögezték ellenem a frakciózást. Jellemző, hogy a márciusi KV-ülésen és a határozatban ez fel sem merült, pedig mindaz, amire ezt a rágalmat alapozzák, a márciusi határozat előtt történt. Hogy miről is van szó, mit minősítenek frakciózásnak, az 1955 októberében derült ki, tehát fél évvel az áprilisi határozat után, amikor a PB megbízásából a KV két tagja, Vég Béla és Nógrádi Sándor behívtak, hogy több kérdésben választ kérjenek tőlem. Az első kérdésük az volt, hogy miért, mi célból küldtem meg több KV-tagnak a KV-hez intézett leveletem,⁸² különösen az 1955. márciusi üléshez intézett beadványomat. Rákosi és társai ezt minősítik frakciózásnak, és a pártvezetés egysége megbontására irányuló kísérletnek. Maga a vád, még ha úgy igaz lenne is, ahogyan tudatosan elferdítve állítják, világos bizonyítéka annak, hogy a párt legfelsőbb vezetésében milyen hamis, téves és eltorzított nézetek uralkodtak a párttagság jogairól, vezető pártszervek működési elveiről, ami az egyéni diktatórikus vezetésből és a személyi kultuszból fakadt, amely szerint Rákosi Mátyás határozza meg, mi jogos és mi jogtalan, mi pártszerű és mi pártellenes. A frakciózás pusztá vádja mutatja, hogy a párt legfelsőbb vezetésében lábbal tiporták a párton belüli demokráciát, hogy nyoma sem volt a lenini elveknek, és fő módszerük a parancsolgatás volt. A frakciózás vádja azt bizonyítja, hogy Rákosi Mátyás, akinek főszerepe volt a vád kovácsolásában, és a PB, amely ezt magáévá tette, még a pártélet Sztálin által eltorzított és megnyirbált demokratizmusát [is] megcsúfolta, mert azt a maradék jogot is megtagadta és pártellenesnek bélyegezte, amit a sztálini „demokrácia” megtúrt. A frakciózás vádja durva megsértése a

⁸² Nagy Imre 1956. február 25-i, a Politikai Bizottság tagjainak címzett levelét KV-tagoknak és KV-póttagoknak is elküldte: Csergő Jánosnak, Dógei Imrének, Fehér Lajosnak, Kiss Károlynak, Köböl Józsefnek, Molnár Eriknek, Nezvál Ferencnek, Nógrádi Sándornak, Rónai Sándornak, Vas Zoltánnak. (MOL M-KS 276. f. 62/198. ő. e. 95. l.) Egyesek önmaguktól továbbküldték a KV Irodára, de például Fehér Lajos csak Matolcsi János KV-titkár faggatózására ismerte el, hogy ő is megkapta a levelet, és közölte, hogy csak főnökének, Horváth Mártonnak mutatta meg, s hibaként ismerte el, hogy nem juttatta el hamarabb a KV Irodára. (MOL M-KS 276. f. 65/42. ő. e. 5. l.) Egyébként Fehér Lajos tájékoztatta a március 2–4-i KV-ülés lefolyásáról telefonon Nagy Imrét. (VÁSÁRHELYI Miklós: *Ellenzékben*. Szabad Tér Kiadó, 1989. 111.)

demokratikus centralizmus elvének is, mert a kongresszus által megválasztott Központi Vezetőséget, amely két kongresszus között a párt legfelsőbb vezető szerve, ténylegesen a PB alá rendelte, a KV-tagok jogait korlátozta, ugyanakkor a PB a maga jogkörét kiterjesztette és a KV fölé helyezte. A PB alá van rendelve a Központi Vezetőségnek, és nem megfordítva. A KV tagjai teljesen egyenjogúak, függetlenül attól, hogy a párt melyik vezető szervében foglalnak helyet, vagy nem foglalnak helyet. A PB-tagnak, akit a KV a maga kebeléből választott a PB-be, nincs több joga, mint egy KV-tagnak, akit a kongresszus választott a Központi Vezetőségbe. Minden PB-tag elsősorban KV-tag, és mint ilyennek joga van a párt kérdéseiben a KV tagjaival szóban és írásban érintkezni, eszmecserét folytatni, vitatkozni anélkül, hogy az frakciózásnak minősülne. A PB-nek viszont nincs joga tagjainak mint KV-tagoknak ezt a jogkörét korlátozni. A PB-nek nincs joga és felhatalmazása ahhoz, hogy megtagadja a KV- és a PB-tagnak azt a kérést, hogy ügyét vagy személyét érintő politikai kérdéseit a KV elé vigyék, vagy a KV tagjai tudomására hozzák.

Mindezek figyelembevételével is mint PB-tag a minden KV-tagot megillető jogokkal csak akkor kezdtem élni és akkor is a PB tudtával, amikor a PB Rákosi befolyására megtagadta tőlem ezeket a jogokat és lehetlenné tette a KV-vel való minden érintkezést, a PB viszont teljesen elzárkózott az elől, hogy a felvetett kérdéseket maga tárgyalja. Ilyen előzmények után történt, hogy az 1955. márciusi KV-ülést megelőző hetekben több levéllel fordultam a PB-hez, amelyekben a PB részéről velem szemben megnyilvánuló pártszerűtlen eljárás ellen emeltem szót. 1955. február 23-án kelt és a PB-nek címzett levelemben⁸³ megírtam, hogy a fennálló elvi-politikai ellentétek és nézeteltérések pártszerű elintézését megnehezíti és a helyzetet súlyosbítja az a pártszerűtlen magatartás, sőt pártellenes eljárás, amely az utóbbi időben számos kérdésben főképpen Rákosi Mátyás és Farkas Mihály részéről velem szemben megnyilvánult. Levelemben rámutattam arra, hogy a helyzet az, hogy a PB-tagságom névleges, formális, hogy ezt pártszerűtlen intézkedésekkel lényegében megszüntették, holott engem a III. pártkongresszuson megválasztott KV teljes jogú tagként küldött be a PB-be. De miután úgy látom, hogy engem nem tekintenek a PB tényleges és egyenjogú tagjának, úgy a pártügyemmel kapcsolatos kérdésekkel és minden egyéb kérdéssel a KV-hez fordulok. Ezeket hoztam az 1955. február 23-i levelemben a PB tudomására és kértem, hogy a KV-vel, illetve annak tagjaival mindezt közöljék. A PB azonban egy árva szót sem közölt erről a KV tagjaival. Eljárásom teljesen pártszerű

⁸³ MOL M-KS 276. f. 62/198. ő. e. 90–94.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 16–17.

volt, és nemcsak a párton belüli demokrácia lenini normái szerint, amit a X. kongresszus óta⁸⁴ kezdenek legalább szavakban hangoztatni, hanem az érvényes pártszervezeti szabályzat értelmében is az volt, és csak megrögzött sztálinisták értelmezhetik ezt frakciós és egységbontó törekvésnek.

Egy hét múlva írott másik levelemben⁸⁵ felhívtam a figyelmet arra, hogy a küszöbönálló márciusi KV-üléssel kapcsolatban a PB semmiről sem tájékoztat. – Nyilvánvaló – írtam levelemben –, hogy nélkülem, anélkül akarják a KV-ülést lebonyolítani, hogy módot nyújtanának a vitás kérdésekben véleményem kifejtésére, álláspontom megindoklására. Nyilvánvaló – folytattam levelemben –, hogy a PB, amely számos ténykedésével PB-tagságomat ténylegesen megszüntette, a politikai nézeteltéréseket nem elvi alapon, pártszerű vita keretében, a KV segítségével akarja megoldani, hanem különböző pártszerűtlen módszerek alkalmazásával. El akarnak hallgattatni, helyettem akarnak a nevemben beszélni, egyoldalú tájékoztatással igyekeznek a KV tagjainak állásfoglalását befolyásolni. Ezt én önkényesnek, pártszerűtlennek, pártunkban megengedhetetlennek tartom – írtam levelemben, amelynek, mint a történetek bizonyítják, azóta minden szava beteljesedett. Ez a levél sem jutott azonban sem a KV elé, sem annak tagjaihoz. Meg vagyok győződve arról, hogy ebben az esetben is teljesen pártszerűen jártam el. De miután lelepleztem Rákosi Mátyás pártszerűtlen eljárását, leveleimet elhallgatva, hazug módon rám sütötték a frakciózás vádját. Jogom volt ahhoz is és teljesen pártszerűen jártam el, amikor a KV 1955. márciusi üléséhez, mint a KV és a PB betegség miatt távollévő tagja, akinek joga van az ülésen véleményét kifejteni, írásban elkészített felszólalásomat megküldtem a PB-nek és levélben felkértem a KV több tagját, hogy távollétemben valaki közülük olvassa fel írásban lefektetett felszólalásomat, amit levelemhez mellékeltem. Ezt megírtam a KV első titkárának, Rákosi Mátyásnak is, akit ugyancsak kértem, biztosítsa hozzászólásom felolvasását.⁸⁶ Minden PB-tagnak, aki egyben KV-tag is, megvan a joga,

⁸⁴ Az utalás az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt 1921. március 8. és 16. között tartott X. kongresszusára vonatkozik, amelyen elfogadták a Lenin által kidolgozott határozattervezetet a pártegységről és a frakciózásról. (*Lenin Összes Művei*. 43. k. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 80–85.)

⁸⁵ Pontosabban 1955. február 25-i, a Központi Vezetőségnek írott leveléről van szó. Ebből idéz két mondatot. Éles hangú tiltakozó levelét így fejezte be: „Rólam nélkülem ne határozzanak.” (MOL M-KS 276. f. 62/198. ó. e. 97–99. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 17–18.)

⁸⁶ Nagy Imre február 25-én Szántó Zoltántól, Nógrádi Sándortól és Dögei Imrétől kérte beadványának felolvasását a KV-ülésen. (MOL M-KS 276. f. 62/198. ó. e. 101. l.) Dögeinek azt írta március 1-jén, nem bízik benne, hogy Rákosi felolvastatja, ezért kéri, hogy valaki olvassa fel. (Uo. 103. l.) Ugyanaznap Rákosinak is elküldte, kérve, hogy közvetlenül az első titkár referátuma után olvassák fel. Azt is közölte, hogy Andropov

hogy a KV-hez, annak plénumához, vagy annak tagjaihoz forduljon szóban is, írásban is. Különösen megvan ez a joga akkor, amikor a PB-n belül nézeteltérések vannak és a PB megakadályozza a KV-hez intézett levelek és beadványok eljuttatását a KV tagjaihoz. Eljárásom tehát ebből a szempontból is teljesen pártszerű volt, és ezt frakciós módszernek vagy egységbontó törekvésnek azok magyarázhatják, akik – mint jelen esetben Rákosi befolyása alatt a PB – a KV fölé helyezik magukat és semmibe veszik még a sztálini normákon alapuló pártszervezeti szabályzatot is.

A frakciózás vádja a párttagság megfélemlítését célozta, hogy Rákosi befolyása alatt a PB nyugodtan folytathassa pártszerűtlen módszerének alkalmazását és megakadályozza annak leleplezését. Hogy ezek a pártellenes módszerek milyen mélyen gyökereznek, talán legjobban mutatja az, hogy ugyanaz az állásfoglalás vagy nézet, amelyet nálam opportunizmusnak bélyegeznek, Rákosinál marxista-leninista elv, és ugyanazt a tevékenységet, amelyet nálam pártellenes frakciózásnak minősítenek, Rákosinál pártszerű lenini vezetésnek nyilvánítják. Világos, hogy ezen a ponton felborulnak az elvek és megszűnnek a pártról és a pártéletről alkotott lenini tanítások.

1955 áprilisa után tovább folyt ellenem a politikai hajsza és újabb vádakot koholtak ellenem. Ebben az ügyben 1955. október 6-án a KV-hez és a KEB-hez intézett beadványomat⁸⁷ sem kapták meg sem a KV, sem a KEB tagjai. 1955. október 10-én pártügyemben további fejlemények következtek. Vég Béla és Nógrádi Sándor, a KV tagjai magukhoz hívatottak és közölték, hogy a PB megbízásából több kérdésre magyarázatot kérnek. A feltett kérdésekre 1955. október 15-én a KV-hoz intézve írásban adtam meg a választ.⁸⁸ Beadványomban rámutattam arra, hogy pártügyemet, úgy látszik, az elvi-politikai és elméleti kérdésekről megpróbálják a gyanúsítás eszközeivel olyan térre terelni, amelyen emberi és kommunista becsületemen akarnak foltot ejteni. A KV-hoz intézett levelemben kifejezésre juttattam, hogy az ilyenfajta törekvések ellen, amelyekkel egyébként a továbbiakban is nyugodt lelkiismerettel szem-

szovjet nagykövet útján a Budapesten tartózkodó Szuszlovnak is eljuttatta. (Uo. 105. l.) Rákosi a KV-ülés első napján, március 2-án értesítette Nagyot, hogy felszólalását sokszorosítják és átadják a KV-tagoknak. (Uo. 130. l.)

⁸⁷ MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 108–109. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 31–32.

⁸⁸ Vég Béla 1955. október 18-i feljegyzésében számolt be Rákosinak az október 10-i beszélgetésről, és mellékelte Nagy Imre október 15-i válaszát a feltett öt kérdésre. Nagy Imre a választ elküldte Kiss Károlynak, a KEB elnökének is, aki szintén Rákosihoz továbbította október 20-án. (MOL M-KS 276. f. 62/199. ő. e. 130–137., 150–151. l.; T. VARGA György: Nagy Imre politikai levelei. I. m. 32–34.; Uő.: Levéltári dokumentumok Nagy Imréről. III. r. l. m. 46.)

benézek, a leghatározottabban tiltakozom. Ugyanakkor kértem a KV-t, hogy pártügyemet ne engedje elvi-politikai térről a rágalmazás, a gyanúsítás és a beszennyezés útjára terelni. Levelemre, amelyet a Központi Vezetőséghez intéztem, nem kaptam választ sem szóban, sem írásban, és beadványomat a KV tagjai számára sem küldték meg.

Pártügyemnek más vonatkozásai is voltak, amelyekre a KV-hoz 1955. október hatodikán intézett beadványomban hívtam fel a figyelmet. Az 1955. márciusi KV-határozat után, amikor még PB-tag és miniszterelnök voltam, a hozzám beosztott munkatársakat az Államvédelmi Hatóság emberei megfigyelés alá vonták. Náluk, valamint az engem meglátogató barátok, ismerősök és rokonok körében az államvédelmi szervek „környezettanulmányt” végeztek. Az 1955. áprilisi KV-határozat után, amikor minden állami és pártfunkcióból visszahívtak, a volt beosztottaknak megtiltották, hogy velem szóban vagy írásban bármiféle kapcsolatot tartsanak. Rokonaim és ismerőseim közül többet állásából elbocsátottak,⁸⁹ nem is titkolva, hogy miattam. Egyes államvédelmi közegek letartóztatásban lévő egyének hozzátartozóinak „bizalmasan” azt tanácsolták, hogy segítségért forduljanak hozzám, ami aztán lehetőséget adhat számukra hamis vádak kovácsolására. Egyéb provokációs kísérletek is tapasztalhatók voltak körülöttem. A pártvezetés egyes tagjai engem kompromittáló közlésekre igyekeztek rábeszélni felelős funkcionáriusokat – arra, hogy pártellenes frakciót szerveztem, hogy a sajtót ellenséges irányban igyekeztem befolyásolni, hogy ellenséges elemeket anyagilag támogattam stb. Egyes, jobboldali elhajlással vádolt párttagok ügyének vizsgálatánál igyekeztek rám bizonyítani a felbujtás vádját. A velem való baráti és elvtársi kapcsolatot és érintkezést pártellenes cselekedetnek tekintették, gyanús volt, és az illetőket igyekeztek megfélemlíteni. Egyes felsőbb pártszervek a pártügyükben beidéztet elvtársakat arról faggatták, hogy ismernek-e, mikor beszéltek velem, amit terhelő adatnak tekintettek.

Ilyen és hasonló tények azt mutatták, hogy rábeszéléssel, megfélemlítéssel, hazugságok és megtrévesztések alapján párt-, állam- és népellenes tevékenységet igyekeztek ellenem koholni és hazug koncepciók vádak alapján engem elintézni.

Pártügyemben kísértetiesen megismétlődtek a kommunista tömegpek hírhedt, koncepciók módszerei. A KV-hez intézett beadványomban ezeket a tényeket is felsoroltam és a figyelmet rájuk irányítottam, de tel-

⁸⁹ 1955 májusában vejét, Jánosi Ferencet lemondásra kényszerítették a Hazafias Népront főtitkári tisztéről, lányát, Nagy Erzsébetet eltávolították a Vengrija–Hungary kétnyelvű lap szerkesztőségéből. Több, az ő köreihez tartozó újságírórt elbocsátottak a *Szabad Néptől*, a *Magyar Nemzettől* május–június folyamán.

jesen eredménytelenül. Ezek sem jutottak el a KV tagjaihoz. A PB még azt sem tartotta szükségesnek, hogy a KV-t tájékoztassa pártügyem állásáról. 1955. november végén a PB úgy döntött, hogy pártügyemet, kizárásomra vonatkozó határozatával együtt a KEB-hez teszi át.⁹⁰ A KEB-hez előzetes megbeszélésre 1955. december 1-jén hívtak be. A KEB részéről Kiss Károly, Házi Árpád, Nezvál Ferenc, Dögei Imre és Asztalos [Géza] volt jelen. Miután közölték, hogy a PB határozata alapján pártügyemet nem a KV, hanem a KEB fogja tárgyalni, kijelentettem, hogy a PB határozatával nem értek egyet, azt pártszerűtlennek tartom, mert pártügyem nem fegyelmi ügy, hanem a párt- és az országos politika fontos kérdéseiben támadt elvi nézeteltérés, amelynek tisztázása nem a KEB feladata, hanem annak megvitatása és a helyes marxista álláspont kialakítása és ezen keresztül a hibák megállapítása a KV feladata. A KEB jelen lévő tagjai közölték velem, hogy a PB nem tartja sem szükségesnek, sem célszerűnek pártügyemnek a KV előtti tárgyalását. Ugyanakkor leszögezték, hogy a KEB sem kíván foglalkozni a vitás elvi-politikai kérdésekkel. Az is tisztázódott, hogy újabb fegyelmi vétség sem forog fenn. Ebből világossá vált, hogy a KEB nem elvi és fegyelmi alapon foglalkozik pártügyemmel. Ezen az előzetes megbeszélésen kiderült az is, hogy a KEB teljes ülését és határozathozatalát nem előzi meg semmiféle vizsgálat, hogy a KEB tagjai, bár pártügyem politikánk alapjait, legdöntőbb kérdéseit érintette és széles nemzetközi visszhangot is keltett, nem beszélve az egész pártot átfogó és a tagságot rendkívül foglalkoztató hatásáról – pártügyem anyagát nem kapták kézhez, nem tanulmányozhatták, s így azt nem ismerve, nem is alakíthattak ki helyes álláspontot. Tehát nyilvánvalóvá vált, hogy nem is ez volt a cél, hanem az, hogy a KEB rövid úton, érdemi vizsgálat és tárgyalás nélkül a KV megkerülésével végrehajtsa a PB kizárásomra vonatkozó határozatát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy egyetlen szó sem esett azokról a vádakról, amelyek az 1955. márciusi és áprilisi KV-határozatokban ellenem irányultak, és amelyek alapján a KV fegyelmi rendszabályokat foganatosított ellenem.⁹¹ Az a körülmény, hogy a velem egy ízben december 1-jén foly-

⁹⁰ Ságvári Ágnes, aki a szóban forgó időben Kiss Károly beosztottja volt a KEB apparátusában, rosszul emlékszik memoárjában, amikor azt írja, hogy a Központi Ellenőrző Bizottság „szigorú megrovás, végső figyelmeztetéssel” pártbüntetésben részesítette Nagy Imrét, s a Politikai Bizottság ezután zárta ki, anélkül, hogy értesítette volna erről a KEB-et. (SÁGVÁRI Ágnes: *Mert nem hallgathatok. Egy jó házból való pártmunkás emlékei*. Magyar Hírlap Könyvek, 1989. 64.)

⁹¹ Nagy Imre a KV fegyelmi rendszabályain azt értette, hogy a testület 1955. április 14-i határozatában kizárta a PB-ből, a KV-ból és visszahívta minden funkciójából, melyet „a párt bizalmából” viselt. (*A Magyar Dolgozók Pártja határozatai*. I. m. 344.)

tatott előzetes megbeszélés után két napra, december 3-án már a KEB plénuma⁹² tárgyalta pártügyemet, mindennél világosabban bizonyítja, hogy tulajdonképpen mi is volt a KEB feladata. A KEB még ha akarta volna sem tudta volna két nap alatt pártügyemet megnyugtatóan áttanulmányozni, kivizsgálni és ennek alapján állást foglalni. A KEB ezt nem is tekintette feladatának.

A KEB plenáris ülése 1955. december 3-án megismétlése volt a két nappal azelőtt tartott előzetes megbeszélésnek. Egyetlen szó sem esett ezen az ülésen a nekem felrótt politikai hibákról, sem az elvi kérdésekről, sem a jobboldali elhajlásról, vagy opportunizmusról, mint ahogyan egyetlen szó sem hangzott el az én állítólagos pártszerűtlen magatartásomról, vagy pártellenes, sőt frakciós módszerekről, sem vád, sem kérdés formájában. Az ülésen kifejtettem, hogy nem helyeslem, hogy pártügyemet nem a KV, hanem a KEB tárgyalja, mert pártügyem elvi-politikai kérdés, amit tisztázni vita és eszmecsere útján lehet és kell, ami azonban nem a KEB, hanem a KV feladata. Ez többszöri kérésem ellenére sem történt meg, arra módot és lehetőséget nem adtak, s pártügyem felmerülésétől a KEB előtti tárgyalásig elütöttek attól, hogy véleményemet kifejtthessem, hogy a vádakat megcáfolhassam, vagy védekezhessenek ellenük. Kifejtettem azt is, hogy a PB határozatát, amely pártügyemet a KV megkerülésével a KEB elé utalta és ezzel a vádak elvi tisztázása és kivitatása elől kitérve megfosztott álláspontom kifejtésének lehetőségétől – pártszerűtlen eljárásnak, a párton belüli demokrácia durva megsértésének tartom. Kifejtettem azt a véleményemet, hogy a párt tagságának is, az ország népének is tudomására kell hozni, mi az álláspontom. Ez lenne a pártszerű eljárás. Ráműtöttem arra is, hogy teljesen elfogadhatatlanok azok az „érvek”, hogy pártügyem és a hozzá kapcsolódó elvi kérdések tisztázása politikailag nemkívánatos, nem célszerű. Véleményem szerint éppen ellenkezőleg, ez lett volna az egyedül helyes pártszerű eljárás. A PB határozata alapján, amely mindezt megtagadta tőlem és elvágta ügyem pártszerű elintézésének módját, felvettem a KEB előtt, hogy világosan határozza meg, milyen tekintetben foglalkozik pártügyemmel. Mint az előzetes megbeszélésen, a plenáris ülésen is kiderült, hogy nem a felmerült vitás elvi kérdések alapján, mert arra a KEB nem hivatott, de fegyelmi alapon sem, mert újabb fegyelmi vétséget nem követtem el, és ilyen vádat ellenem nem is emeltek. Az 1955. áprilisi határozat pedig a nekem felrótt állítólagos fegyelmi vétségekért egy ízben pártrendszabályt foganatosít-

⁹² A KEB-ülés résztvevői: Kiss Károly, Alapi Gyula, Asztalos Géza, Daczó József, Dögei Imre, Házi Árpád, Konok Ferenc, Maróti Károly, Nezvál Ferenc rendes tagok, Bernáth Lászlóné, Péteri István póttagok.

tott ellenem, s ugyanazért kétszer felelősségre vonni nem lehet. A KEB-ülésen nem is tisztázódott, hogy tulajdonképpen milyen alapon is foglalkoznak pártüggyel. A kérdés arra zsugorodott össze, hogy miért nem adtam a nekem felrótt hibákat beismerő nyilatkozatot, miért hallgattam és miért nem segítettem a pártot a keletkezett nehézségek leküzdésében. Nyilvánvaló, hogy pártügyekben ezek a kérdések alárendelt szerepet játszanak, nem ezek a fő kérdések. Rámutattam arra, hogy én nem hallgattam, hanem engem hallgattattak el, amit a KEB tárgyalása is bizonyít, amely a KV és a párt nyilvánosságának megkerülésével, a lényeges és fontos kérdések kikapcsolásával „intézi el” pártügyemet. Bebizonyítottam, hogy több esetben, legutóbb 1955 októberében beadvánnyal fordultam a KV-hoz, amelyekben egyrészt nyilatkozatot adtam, másrészt ismételten kértem, adjanak lehetőséget pártügyem tisztázására, amelyekre azonban egyetlen szó vagy betű választ sem kaptam. Kifejtettem, hogy a hibák beismerése vagy vállalása csakis a vitás elvi kérdések eszmecsere útján való tisztázásának lehet a következménye, és semmi esetre sem egyoldalúan hangoztatott kinyilatkoztatások eredményeképpen jöhet létre elvi tisztázás és véleményem kifejtése nélkül, mint azt tőlem követelték. Eszmei harchoz feltétlenül legalább két eltérő vagy egymással szembenálló nézet kell, amelyet azok képviselői folytatnak egymással. Nem értettem és ma sem értek egyet az olyan „eszmei harcral”, ahogyan azt a PB értelmezi és vívja velem szemben, úgy ti., hogy engem elnémítanak, helyettem ők szögeznek le az én állítólagos véleményemet, s ők azok is, akik ezeket az alaptalan vádakokat támadják és megcáfolják, bebizonyítva antimarxista, opportunistá voltukat. Ennek az egyoldalú, ún. „eszmei harcnak”, amit a PB maga vív meg ellenfelek nélkül, éppen ezért semmi köze nincs a marxizmus–leninizmus módszeréhez, amellyel teljesen összeegyeztethetetlen.

A KEB ülésén felvettem, hogyha mindezek után a PB határozata alapján – amelynek nekem is alá kell vetnem magamat, még ha nem is értek azzal egyet – ügyemet mégis tárgyalni fogja a KEB, módot és lehetőséget kell adnia számomra arra, hogy álláspontomat kifejthessem és védekezhessem a vádakkal szemben. Rámutattam arra is, hogy a KEB-nek alaposan meg kell ismernie pártügyemet s ennek érdekében a KEB rendelkezésére bocsátom a KV-nek szánt s írásban elkészített beadványomat,⁹³

⁹³ Nagy Imrénének arról a dolgozatsorozatáról van szó, amelyet 1955 nyarán és őszén írt, s a Központi Vezetőség elé kívánt terjeszteni „pártügyének” megvitatása céljából, de mivel sem a KV, sem más vezető pártszerv nem kívánt vitába bocsátkozni vele, végül is nem nyújtott be. Elemzését lásd RAINER M. János: i. m. 148–155., 159–163. Könyv alakban: NAGY Imre: *„A magyar nép védelmében.” Vitairatok és beszédek 1955–1956.* I. m.

amelyben részletesen, elvi alapon, érvekkel kifejtettem álláspontomat mindazokban a kérdésekben, amelyekben a megelőző párthatározatok hibákat róttak fel nekem. A KEB kérésemet és javaslatomat figyelmen kívül hagyta és anélkül, hogy pártügyem érdemleges tárgyalásába bocsátkozott volna, anélkül, hogy álláspontom kifejtésére és igazam bizonyítására, pártszerű érvelésre szóban vagy írásban módot és lehetőséget adott volna, a KEB meghozta a döntését, amellyel kizárt a pártból.

A KEB ülésén a velem szóban közölt indoklás szerint az elkövetett hibákért zártak ki a pártból anélkül, hogy ezekről a hibákról egyetlen szó esett volna. Az írásos határozatban, amely kizárásom után kb. egy hónappal jelent meg a *Pártmunkás* c. folyóiratban, kizárásom indoklása teljesen valótlan és megtévesztő. Valótlan az, hogy pártügyemet a KEB kivizsgálta. Ezzel szemben tény, hogy a velem folytatott egyszeri előzetes megbeszélésen kívül, amely pártügyem egyetlen lényegbevágó elvi kérdését nem érintette, semmiféle kivizsgálás nem történt. Valótlan a KEB-határozatnak az a megállapítása is, mintha a KEB az antimarxista, jobboldali opportunisták hibák, pártszerűtlen magatartás és frakciós tevékenység miatt zárt volna ki. Ellenben tény az, hogy mindezekről a kérdésekről a KEB előtt sem az előzetes megbeszélésen, sem a plenáris ülésen egyetlen szó sem esett. A KEB határozatának indoklása tehát valótlan, a tények meghamisítása, a párt és a közvélemény megtévesztése. A határozat indoklása semmiféle összefüggésben nincs a KEB előtt lefolytatott tárgyalással, attól függetlenül jött létre és egyetlen feladata volt a kizárás tényének megerősítése.⁹⁴ A munkásmozgalomban eltől-

⁹⁴ Rákosi Mátyás memoárjában elismeri, ő kezdeményezte az MDP Politikai Bizottságában, hogy a PB utasítsa a KEB-et Nagy Imre kizárására a pártból, s hozzáfűzi, hogy a KEB elnöke, Kiss Károly ezt nagyon kényszeredetten vette tudomásul. Majd így folytatja: „Mikor megkaptam a KEB kizáró határozatát, az első, ami szemembe ötlött, a határozat bevezetése volt, mely közölte, hogy a KEB *utasításra*, szóval nem a maga jószántából foglalkozott a kérdéssel. A kizárás indoklása annyira apolitikus, vizenyős, a lényegét elmellőző volt, hogy az első betűtől az utolsóig át kellett írni, mielőtt nyilvánosságra hoztuk volna.” (RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 2. k. Szerk.: FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPÓS Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 987.) Rákosi itt túlozott. A párttagságnak 1955. december 5-i keltezésel szétküldött nyomtatott határozatban már valóban nem szerepelt „a Politikai Bizottság 1955. november 18-i határozata alapján” kitétel, valamint a következő rész: „Bár 1955. január 8-án a személyét és politikáját ért kemény bírálat hatására hibáit elismerte, azonban különböző kifogásokra hivatkozva nem volt hajlandó írásban önkritikát gyakorolni. Egy, a hibáit feltáró és elemző önbíráli nyilatkozatot a Politikai Bizottság felszólítására sem volt hajlandó megadni. Világossá vált, hogy Nagy Imre olyan önkritikát, amely megkönnyítené és részben talán jóvátehetné súlyos hibáit, nem hajlandó adni. Nagy Imre meghallgatásánál tiltakozott az ellen, hogy a KEB foglalkozik ügyével, és kijelentette, hogy arra csak a Központi Vezetőség illetékes. Ügyében új vitát akar kezdeni.” (MOL M-KS 932. f. KEB jegyzőkönyvek. 1955. december 3. 29. sz. jegyzőkönyv.) Rákosinak nyilván az utolsó két mondat volt kellemetlen, nem

tött 43 esztendő után és kommunista párttagságom 38. évében így zárt ki a pártból az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága.

Kizárásom annál felháborítóbb, mert a párton belüli demokrácia, a pártszervezeti szabályzat és a pártélet lenini elveinek durva megsértése miatt, a Politikai Bizottságnak velem szemben 1955 februárja óta tanúsított pártszerületlen eljárása miatt több ízben a KV-hez, majd 1955 októberében a KEB-hez intézett beadványaimat, amelyekben felhívtam a figyelmet a pártélet lenini normáinak és a párton belüli demokráciának durva megsértésére és orvoslást kértem, sem a PB, sem a KV, sem a KEB nem méltatta válaszra. Orvoslás helyett a politikai hajsza tovább folyt ellenem, amely végül is kizárásomra vezetett. Példátlanul álló durva megsértése és semmibevevése ez a kommunista párt belső életét szabályozó lenini elveknek, hogy engem, mint a párt Központi Vezetőségének a kongresszus által megválasztott tagját, akit a KV az egyik legfelsőbb állami vezető helyre állított, a KEB kizárt a pártból anélkül, hogy pártügyemet a párt vezető szervei egyetlen egyszer is jelenlétemben tárgyalták volna. A KV 1955. márciusi ülésén távollétemben és tudtom nélkül emelt vádat ellenem és hozta meg határozatát, ugyanez ismétlődött meg a KV 1955. áprilisi ülésén, és így folytatódott mindaddig, mígnem a PB pártügyemet kizárási határozatával együtt a KEB-nek át nem adta. Első ízben tehát a KEB előtt került pártügyem tárgyalásra az én jelenlétemben, de itt is anélkül, hogy az ellenem emelt súlyos elvi-politikai vádak érdembeni tárgyalásába bocsátkoztak volna. Tehát még a KEB előtt sem állott módomban az ellenem hangoztatott hazug, alaptalan vádakra és rágalmakra válaszolni.

A párton belüli demokrácia példátlanul álló lábbal tiprása volt már maga az a tény is, hogy a párt vezetésében felmerülő elvi ellentétek miatt a kizárási eszközökhöz nyúltak ahelyett, hogy az elvi nézeteltéréseket az eszmecserék és viták egyetlen helyes útján, az eszmei harc eszközeivel oldották volna meg. Kizárásom súlyos megsértése a pártdemokráciának és a lenini normáknak azért is, mert bár számos fontos elvi-politikai kérdésben nem értettem egyet a pártvezetés irányvonalával, a hozott határozatokat, mint a párt tagja, magamra nézve kötelezőnek ismertem el,

akart nyílt vitába bocsátkozni politikai ellenfelével, még az ötlet nyilvánosságra hozásától is elzárkózott. A KEB eredeti határozatának többi része megmaradt, ugyanakkor beiktatták a következő mondatot: „Támogatta és ösztönözte a párton belül és kívül a különböző jobboldali irányzatokat és nézeteket, s e nézetek szócsövévé vált.” Az iparral és a mezőgazdasággal kapcsolatos mondat végére pedig odabiggyesztették azt a Nagy Imrével szemben nagyon furcsán hangzó vádat, hogy „mindezzel hátráltatta a dolgozó nép életszínvonalának emelését.” (*Pártmunkás*, 1955. december. 32.)

amint azt több beadványomban leszögeztem, figyelemmel pártéletünk egyik sarkalatos elvére, a demokratikus centralizmusra. Érvényben lévő pártszervezeti szabályzatunk, amikor helyesen hangsúlyozza ki a párt cselekvési egységét, a párt egyetlen tagjától sem kíván többet, mint a felsőbb szervek által hozott párthatározatok végrehajtását véleményeltérések esetén is.

Mindezeket az elveket és tényeket figyelmen kívül hagyták pártügyem intézésénél, ami világosan mutatja, hogy pártügyemben kezdettől fogva nem az elviség és az igazság, hanem a bosszútól fűtött politikai hajsza játszotta a döntő szerepet. Emellett bizonyít az a körülmény is, hogy ez a politikai hajsza a pártból történt kizárással sem szűnt meg, sőt fokozottabban folyik ellenem, mind durvább formában és eszközökkel, a XX. kongresszus határozatai ellenére, annak ellenére, hogy a pártdemokráciáról, a lenini normák visszaállításáról, az eszmei harcról, a vita és eszmecsere feltétlen szükségességéről, valamint a bíráló bátorításáról és az e téren elkövetett hibák jóvátételéről párthatározatok szólnak.

A párttagság a taggyűléseken mind szélesebb körben és élesen felveti pártügyemet, a pártból történt kizárással és sürgeti annak nyilvános felülvizsgálatát.⁹⁵ A tagság számonkérésére a központilag megadott egybehangzó válasz az, hogy Nagy Imre kizárása lezárt ügy. De vajon lehet-e lezárt ügynek tekinteni kizárással, amit a PB Rákosival az élen a lenini normák, a pártszervezeti szabályzat és a párton belüli demokrácia pél-

⁹⁵ Az SZKP XX. kongresszusának hatására az MDP-n belül egyre élesebben vetődött fel Nagy Imre ügye. A március 29-i információs jelentés szerint „Több helyen párhuzamot vontak Malenkov és Nagy Imre nézetei között. Azt mondták Bács megyében, hogy hasonló nézetei voltak Malenkovnak is és mégsem zárták ki a pártból. Nem volt-e túlzás... Nagy Imre kizárása?” (MOL M-KS 276. f. 61/703. ó. e.) Az Irószövetség pártszervezetének március 30-án elkezdett és áprilisban több alkalommal folytatott taggyűlésén „az első két napon a felszólalók nagy része határozottan kiállt Nagy Imre mellett... A legszélsőségesebb álláspont képviselői (Nagy Sándor, Aczél Tamás, Kónya Lajos, Benjámin László) az első napokon határozottan kiálltak Nagy Imre mellett. Szerintük a párt azért nem vitatkozott nyilvánosan Nagy Imrével, mert Nagy Imre »megbélyegzését« távolról sem támasztották alá meggyőző érvek és bizonyítékok... Nagy Imrének volt igaza.” Egyesek fel is vetették Nagy Imre rehabilitációjának szükségességét. (MOL M-KS 276. f. 61/752. ó. e.) János Ferenc munkahelyén, a Petőfi Irodalmi Múzeum pártszervezetének április 2-i taggyűlésén benyújtott egy kilenc pontos határozati javaslatot, melyet egyhangúlag elfogadtak. Ennek 5. pontja: „A pártszervezet kéri a KV-t, hogy mielőbb vizsgálja felül Nagy Imre ügyét s ennek kapcsán konkrétan, félreérthetetlen világossággal tisztázza az ún. jobboldali elhajlás mibenlétét az egész párttagság előtt, mivel a XX. kongresszus elvei nyomán egyfelől teljes értetlenség, másfelől határozott helytelenítés van a párt tagjaiban, bennünk is a jobboldali elhajlásról adott eddigi magyarázatokkal kapcsolatban.” A határozatot több pártszervezetnek elküldték, kérve, hogy vitassák meg. (MOL XX-5-h Nagy Imre és társai pere. 23. d. Vizsg. ir. 35. k. 205–206. l.; uo. 30. d. Bír. ir. 22. k. 41. l.) Az ilyen, az idő múlásával szaporodó hírek Nagy Imréhez is eljutottak.

dátlanul álló durva megsértésével erőszakolt ki, s ami összeegyeztethetetlen a XX. kongresszus határozatainak megvalósításával? A párttag-ság válasza egyértelműen az, hogy kizárásomat semmi esetre sem lehet lezárt ügynek tekinteni. De nem tekinti annak maga a PB sem, hisz fokozódó hévvel folytatja ellenem a politikai hajszát. Ezt bizonyítják a kizárásom óta ellenem emelt újabb hazug vádak, rágalmak és piszkálódások, olyanok, amelyekről az elmúlt több mint egy esztendő folyamán nem is esett szó. A Hazafias Népfronttal kapcsolatban már nemcsak arról beszélnek, hogy a párt fölé akartam helyezni, hanem arról is, hogy „benne egy másik politikai erőt akartam a párt ellen kialakítani”. De itt nem állnak meg a vádaskodásban, hanem megtoldják a nacionalizmus hazugságával, azt állítva, hogy „a Népfront-koncepció sok nacionalista tendenciát tartalmazott, amit a gazdakörök lázas szervezése is mutatott” – mondotta Ács Lajos a PB álláspontját ismertetve. Ugyancsak ő fejtette ki a legújabb vádat a parlamentet illetően is, hangoztatva, hogy a jobboldal olyan szabadságot akart annak biztosítani, ami a párt vezető szerepét veszélyeztette volna.

A PB másik tagja, Szalai Béla is egy újabbal toldotta meg az eddigi vádakát. Az Írók Szövetségének taggyűlésén⁹⁶ azt a szemérmetlen hazugságot hangoztatta, hogy én állítólag fel akartam éleszteni a burzsoá pártokat.

Az alávaló hazugságokon és rágalmakon kívül a mind sűrűbb és szemérmetlenebb fenyegetőzés is mutatja, hogy kizárásom nem lezárt ügy. A PB egyes tagjainak megnyilatkozásai, Kovács István, Szalai Béla, Ács Lajos és mások kijelentései szerint a budapesti utcákon való „sétálásom” pártellenes tüntetés, valamelyik színházban való megjelenésem „pártellenes kihívás”,⁹⁷ amelyeknek – mint fenyegetőznek – hamar véget fognak vetni. Hatvanadik születésnapomat pedig, amely alkalomból elvtársaim, barátaim és ismerőseim közül sokan kerestek fel lakásomon szerencsekívánataikkal,⁹⁸ egyes PB-tagok, mint Szalai, Kovács, Hegedüs, „pártellenes tüntetésnek”, sőt „pártütésnek”, de ezen túlmenően „pártellenes szervezkedésnek” igyekeznek feltüntetni.⁹⁹ Úgy lát-

⁹⁶ Szalai Béla, a Politikai Bizottság erősen Rákosi párti tagja az Írószövetség 1956. március 30., április 13., 16., 18-i folytatásos taggyűlésén szólalt fel.

⁹⁷ Lásd ACZÉL Tamás–MÉRAY Tibor: *Tisztító vihar*. JATE Kiadó, Szeged, 1989. 383–384.; VÁSÁRHELYI Miklós: *Ellenzékben*. I. m. 135.

⁹⁸ MURÁNYI Gábor: i. m.

⁹⁹ Nagy Imre jó jósnak bizonyult. A Politikai Bizottság június 28-án politikai demonstrációnak minősítette a születésnapi köszöntést, és elítélő „rövid, elvi határozat” kidolgozását rendelte el. (MOL M-KS 276. f. 53/293. ó. e.) A június 28-i PB-ülés anyagát Urbán Károly és Vida István tette közzé a Társadalmi Szemle

szik, hogy a PB egyes tagjai pártügyemet ilyen irányban akarják folytatni, aminek haladéktalanul véget vetni a Központi Vezetőség feladata.

Hogy pártügyemet a PB nem tekinti lezártnak, mindennél jobban bizonyítja az, hogy az ellenem folyó hajsza új politikai tartalmat kap. Politikailag ugyanis tarthatatlan ma már az, hogy politikai nézeteimet a XX. kongresszus lenini irányelveinek szemszögéből is ugyanúgy jobboldali opportunistának tartásák, mint ahogyan azt a XX. kongresszus határozatától eltérő, azzal fontos elvi kérdésekben ellentétben álló márciusi KV-határozat alapján tették. Tarthatatlan az is, hogy ugyanakkor, amikor a XX. kongresszus a fő tüzet a sémák, a dogmák és azok képviselői, a szektás doktriner „baloldali” opportunisták ellen irányította, a PB nálunk továbbra is a jobboldali opportunizmus elleni harc zászlóvivője maradjon. A PB ezt a súlyos politikai ellentmondást úgy próbálja megoldani, hogy kinyilatkoztatja ugyan, hogy a fő veszély nem a jobboldali opportunizmus, de ugyanakkor gondoskodik arról, hogy a fő tüzet mégis ellene és személy szerint ellenem irányítsa. A probléma megoldása egyszerű: az állítólagos jobboldali opportunizmust, amely ellen eddig a fő tüzet irányították, átkeresztelik „rothadt ellenséges nézetnek”, és ilyenformán semmi akadályja nincs annak, hogy a harcot változatlanul, sőt erőteljesebben a jobboldali opportunizmus ellen folytassák anélkül, hogy látszólag szembekerülnének a XX. kongresszus irányelveivel. Ilyen módon a szektás, doktriner „baloldaliság” ellen megindított harc leple alatt is az állítólagos jobboldaliság ellen folyik tovább a harc. Így lepleződik le egyre inkább a jobboldalisággal űzött manőver és az ellenem folyó politikai hajsza igazi értelme. Kizárásom tehát nem lezárt ügy. A harc ellenem és a XX. kongresszus által fényesen igazolt júniusi politika ellen a XX. kongresszus ellenére új mezben folyik tovább. Kizárásom nem tekinthető lezárt ügynek a pártélet lenini normái alapján sem. Az OKP X. kongresszusának határozata a pártegységről, amelyet Lenin vezetésével dolgoztak ki, megállapítja, hogy a kongresszus által választott KV tagjaival és póttagjaival, valamint a KEB tagjaival szemben a pártból való kizárás csak mint végső eszköz alkalmazható. A határozat megállapítja, hogy a pártból való kizárás alkalmazásának feltétele, hogy a KV teljes ülést tartson, amelyre meg kell hívni a KV minden tagját és póttagját, valamint az Ellenőrző Bizottság minden tagját. Ha a párt legfelsőbb veze-

1993. 2. számában (83–94.). A feladatot Vég Béla KV-titkára bízták. A július 9-én szétküldött nyomtatott határozat már „jobboldali frakciós csoportosulásnak” titulálta a születésnap rendezvényt, amelyen „számos pártellenes elem volt jelen”. A határozat szerint „a Központi Vezetőség e politikai demonstrációt súlyosan elítéli.” (MOL M-KS 276. f. 53/293. ő. e. 14. l.)

tőinek ilyen együttes ülése kétharmad szótöbbséggel a központi bizottsági tag pártból való kizárásának szükségességét elismeri, ez a rendszabály haladéktalanul foganatosítandó.¹⁰⁰ A lenini normák szerint így kellett volna eljárni, ha a KV a párton belüli elvi-politikai nézeteltérésem miatt a végső rendszabályhoz kívánt volna nyúlni pártüggyel kapcsolatban. A KEB még ebben az esetben sem illetékes a pártkongresszus által választott KV-tag kizárása felett határozni. Lenin a X. kongresszuson a határozattal kapcsolatban mondott beszédében hangsúlyozta, hogy KV-taggal szemben még a megszabott feltételek szigorú betartása mellett is a pártból való kizárás csak kivételesen és végső eszközként alkalmazható, mert a kongresszus az egész párt tagsága által választott vezető szervek tagjai fölötti döntés jogát csak rendkívüli esetben ruházza át a KV-re.

Engem tehát nem az arra illetékes szerv zárt ki a pártból. Kizárásom nemcsak pártszerűtlen, mert a párton belüli demokrácia durva megsértésével történt, hanem jogtalan is, mert a KEB-nek nem volt joga pártüggyel foglalkozni és kizárási határozatot hozni. A lenini normák szerint tehát én a pártnak ma is teljes jogú tagja vagyok. Kizárásom az SZKP XX. kongresszusa előtt történt. A lenini normák azonban a kommunista pártok belső életében nemcsak a XX. kongresszus után léptek hatályba. Minden olyan hibát, amelyet a lenini normák durva megsértésével a XX. kongresszust megelőzően követtek is el, sürgősen helyre kell hozni. De kizárásom a fennálló pártszervezeti szabályzat értelmében is pártszerűtlen volt. Ha pedig a súlyos sérelem mégis megesett, a KV feladata ezt a lenini normák szellemében megszüntetni, egész pártügyem széles körű felülvizsgálata útján. Kizárásom tehát nem tekinthető „lezárt ügynek”, amint ezt a PB mindenáron el akarja érni.

Pártügyem szorosan összefügg azokkal a mélyenszántó elvi és politikai változásokkal, amelyek az SZKP XX. kongresszusa után az ott elfogadott határozatok alapján megkezdődtek, és amelyeknek nálunk is elkerülhetetlenül végbe kell menniök. A PB, úgy látszik, nem szívesen vállalja ezeket a változásokat, amit a pártüggyel kapcsolatban felvetődött elvi-politikai kérdésekben elfoglalt álláspontja világosan mutat. Ezeknek a változásoknak a feltétele a párton belüli demokrácia lenini normáinak biztosítása. Itt kapcsolódik az én pártügyem a párt és az ország életében elkerülhetetlenül bekövetkező változásokhoz.

Pártügyem felülvizsgálatát követeli a párttagság igazságérzete is. Rákosi Mátyást igen súlyos felelősség terheli, amit nemcsak a párt, de

¹⁰⁰ *Lenin Összes Művei*. 43. k. 85.

az ország, sőt a világ közvéleménye is jól tud, annak a tisztázása nem szorul különösebb vizsgálatra. Ilyenek a tömegperek, a kalandor gazdaságpolitika és annak katasztrofális következményei, a Jugoszlávia elleni nemzetközi provokáció, a személyi kultusz és káros hatásai, a párt- és államvezetésben meghonosított egyéni diktatúra, a párton belüli demokrácia elfojtása, a párt széttrombolása, a munkás–paraszt szövetség és a nemzeti egység aláásása, a törvényesség felszámolása, amihez most a XX. kongresszus határozatainak elszabotálása is járul. Az ilyen súlyos bűnökkel terhelt Rákosi Mátyás még ma is a párt első titkára, és minden felelősséget elhárítva magától, tovább folytatja politikai tevékenységét.

Nagy Imrével szemben elvi-politikai vádakot emeltek, amelyeket jobboldali opportunizmus gyűjtőnévvel jelöltek meg. A vádak nem indokolták, nem kézenfekvőek, mint Rákosi esetében, hanem egyoldalú ki nyilatkoztatások. De még abban az esetben is, ha a nekem felrótt elméleti és elvi-politikai hibák valóban mind fennállának, ha a vádak mind igazak lennének, mint ahogyan nem azok, még ebben az esetben sem lenne érthető és még kevésbé igazságos ezekért a hibákért a végső eszköz-höz, a pártból való kizáráshoz nyúlni. Rákosi bűneinek leleplezése és felelősségének eltussolása, ugyanakkor Nagy Imre elleni politikai hajsza és a pártból történt kizárása mindennél meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a párt vezetését, amíg Rákosi Mátyás áll annak élén, a sztálini szellem uralja, hogy a párton belül nem érvényesül a demokrácia s eluralkodik a személyi kultusz minden káros következményével együtt, a tagok egyenlősége pedig a párton belül csupán szólam marad. Nem meglepő, hogy így merül föl a kérdés, ha olyan súlyos bűnök után, amilyenek Rákosi Mátyást terhelik, nemcsak párttag maradhat, hanem a párt első titkári tisztét is betöltheti, Nagy Imrét pedig sokkal kisebb és egészen más természetű hibákért, amelyeknek nem estek áldozatul elvtársak százai, nemcsak minden tisztségétől, funkciójától, sőt állásától és munkalehetőségétől is megfosztották, hanem még a pártból is kizárták.

A párt tagsága, mint azt a legutóbbi taggyűlések megmutatták, nem fogadta el az ilyenfajta „igazságot”, és egyenlő mértéket követelt mindenki vel szemben, személyre és funkcióra való tekintet nélkül. A párt tagsága van annyira fejlett politikailag, hogy meglássa ezt a kétféle mértéket. Még ma is lépten-nyomon tapasztalja, hogy akik az új szakasz politikáját vagy Nagy Imrét a legútszélibb hangon rágalmazták, azok Rákosi és a PB véleménye szerint „pártszerű” bírálatot gyakoroltak. De akik a sztálinista politikát és Rákosi Mátyás tevékenységét merték bírálni, azok rothadt elemek, kispolgárok, reakciósök, akikből az ellenség hangja szól,

s akiket sorra-rendre zárnak ki a pártból.¹⁰¹ Az ilyenfajta „igazságtevést” a párt tagsága nem veheti tudomásul. Rákosi bírálata még ma is pártellenes támadásnak számít. A Politikai Bizottság vagy egyes tagjai tevékenységének bírálata ugyancsak pártellenesnek minősül, még ha a KV tagjai részéről hangzanak is el ezek a bírálatok. Ennek az a magyarázata, hogy a PB kisajátította a KV szerepét, magához ragadta annak funkcióit, azt maga alá rendelte, és valójában a KV helyett a PB valósítja meg a párt vezetését.

A pártból történt kizárásom rávilágít a vezető pártszervek szerepének súlyos eltorzítására is. Mint ismeretes, a KEB a KV-nek van alárendelve. A PB-nek tehát nincs joga a KEB-et utasítani. A PB kisajátítva a KV szerepét, pártügyekben mégis ezt tette. Ilyen módon engem valójában nem is a KEB zárt ki, amely csupán a PB kizárási határozatát hajtotta végre, hanem a PB voltaképpen tehát az a szerv, amelynek ugyanolyan jogú tagja voltam, mint azok, akik ellenem a kizárási határozatot hozták.

A fentebb előadottak alapján kérem, hogy a KV

1. helyezze hatályon kívül a pártügyekben hozott kizárási határozatot;
2. rendelje el a pártügyem felülvizsgálatát a KV kebeléből kiküldendő szélesebb körű bizottság által;
3. biztosítsa számomra az ellenem emelt vádak tisztázásának lehetőségét, véleményem és álláspontom kifejtését nyilvánosság előtt a XX. kongresszus szellemében megtartandó széles körű eszmecsere keretében;
4. a vizsgálat és vita eredménye alapján a KV tűzze napirendre pártügyem megtárgyalását és annak megfelelő határozattal való lezárását.

Hangsúlyozni kívánom, hogy nem akarom sem a tényleges hibákat, sem a felelősséget elhárítani magamtól. De nem vagyok hajlandó mások hibáit és felelősségét magamra venni és következményeit viselni, mint ahogyan arra sem vagyok hajlandó, hogy hazugságok, rágalmak és „baloldali” frázisok, vagy a tudományos szocializmus klasszikusainak tanításaira hivatkozó antimarxista téveszmék előtt elvtelenül letegyem az ideológiai harc fegyvereit, s feladjam eddig meg nem cáfolt, sőt az élet mindennapi számtalan tényével beigazolt elvi álláspontomat. Jogosnak kell tehát elismerni azt a kérésemet, hogy az arra illetékes szerv, a KV széles körű vita keretében, amelyben nekem módot és lehetőséget nyújtanak véleményem szabad kifejtésére, biztosítsa pártügyem felülvizsgálatát.

¹⁰¹ Nagy Imre hívei közül 1955-ben kizárták az MDP-ből Gimes Miklóst, Fazekas Györgyöt, Haraszti Sándort, Vásárhelyi Miklóst, 1956 januárjában Szilágyi Józsefet, s már a beadvány elkészítése után, 1956. július elején Déry Tibort és Tardos Tibort.

Az ellenem 1955. márciusi KV-határozat óta elhangzott vádakkal kapcsolatban készült beadványaim másolatait most mellékelten megküldöm a KV Titkárságának azzal, hogy jelen beadvánnyal együtt a KV és a KEB tagjai és póttagjai számára kellő időben szétküldeni szíveskedjen.

Budapest, 1956. június

Elvtársi üdvözlettel:

/Nagy Imre/

Magyar Országos Levéltár XX-5-b Nagy Imre és társai pere. 15. doboz Vizsgálati iratok 15. kötet 32–65. lap. – Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Az utolsó oldalon Donáth Ferenc kézírásával és aláírásával a következő szöveg olvasható:

Elismerem, hogy a 31 gépelt oldalból álló, Nagy Imrének a KV-hoz intézett beadványa az én tulajdonomat képezte. Nagy Imrétől kaptam 1956 nyarán, abból a célból, hogy pártügyében elfoglalt álláspont (KEB kizárási határozat stb.) helytelenségéről meggyőzzön és pártügyének lefolyását megismertesse velem.

Donáth Ferenc